

זמנם ומעמדם ורק אם נשפוט על דרכיהם ומעלליהם במדת דעותינו היום או יצא משפט מעוקל. אם בצדק נכתון היסודות אשר היו מנהיגיהם או נדעה נאמנה כי כונתם היתה טובה וצודקת, אמנם האחרונים אשר באו אחרי התלמוד הסבו פני דבריהם ונתקום סכונתם הראשונה והוציאו מהם תולדות אשר לא השבו ומשפטים בל ידעום ואולם אנו לרגל המלאכה אשר לפנינו חיבה עלינו לקחת הדברים כפי אשר הם נתונים לנו מאת מיסדיהם הראשונים בלי משוא פנים כי רק אז נבין את המראות השונות אשר נפגוש בדרך מחקרנו ונבין פעולות החכמים בבתי מדרשהם אשר בקרבם החל עתה לעלות הורע אשר ורע ריב"ז וחבריו וציץ וציץ ויוציא פרח ועשה פרי בכל הדורות הבאים.

ספר שמיני

רבן גמליאל השני היה נשיא ביבנה, תלמיד ריב"ז ר' אליעזר בן הורקנים ר' יהושע בן חנניה, ר' אלעזר בן עזריה נשא לנשיאות תחת ר"ג, ר' ישמעאל ור' עקיבא, חברי ר"ז ור' ע' ותלמידיהם.

פרק שמיני

רבן גמליאל השני היה נשיא ביבנה.

אחרי נמלטו שארית החכמים מתוך המהפכה וישבו ביבנה במשך ונוסד שם בית דין גדול תחת הנהגת ר' יוחנן בן זכאי ובתים לתורה ולתפלה, עוד עברו ימים ושנים עד אשר שבה נפשם אל איהן המרגעה ודרוונות ועד החליפם הכרות הרוחנים הנצרכים לבקשות המטרה הגדולה אשר היתה עתה נגד עיניהם. עם כל הטובה אשר פעל ריב"ז בימי נשיאותו ועם כל התקנות הנכוחות אשר תקן לא היו שני ימי הנהגתו כי אם שנות הכנה. דבר אחד המתנשא לראש לכל פעולותיו היה באין ספק השתדלותו לשום קץ למחלוקת הדעות והסכסוכים אשר שורשו בקרב החכמים בחצי המאה האחרונה מימי הבית בהפרדם לשני בתים והם: בית שמאי ובית הלל. אך בידו יצלה להשיג הסכמת רוב החכמים לקבוע הלכה בבית הלל אחרי שנחלקו בדבר שלש שנים ולא יכלו להתפשר ובוזו ערה עד היסוד את בית שמאי מבין שבת המחלוקות (1). אמנם גם בזה לא יכול להשלים מעשהו רק הכין הדרך לפני מי שבא אחריו. אז כאשר קם נשיא חדש על ישראל ושבה הנשיאות לבית הלל, אז הוחל להבנות הבנין אשר יסד רבן יוחנן ואז גדלה ההשתדלות לחזק התורה שבעל פה בכל תקף ועז.

האיש אשר נקרא למלאות פקידת הנשיאות אחרי מות ריב"ז היה רבן גמליאל בן ר' שמעון בן גמליאל הזקן נכדו של הלל. אם נחשבה לדעת דרך האיש הזה, תכונותיו ומדותיו, אך נזכור הדרך אשר הלכו בו אבותיו והתכונות והמדות אשר נרשמו בהן, כי את אלה שם לו לקן ולמשקלת בדרך חייו. כל הנשיאים אבותיו ואבות אבותיו היו רשומים בשלש תכונות. האחת: שהיו נושאים פנים לצורך זמנם ושעתם. השנית: כי לא מאנו דעת חכמות התבל ולא בוז ולא שקצו ההשכלה. והשלישית: היא העולה על כלנה — כי מלא לבם מאהבת עמם ומהפנץ לתקן עולם במעשה הטוב, ולא העמים תקונים אשר יהיו למשא לעם. בתכונות האלה היה ר"ג בן נאמן לבית אבותיו. אין אחד בחכמי דורו אשר השכיל כמותו בכל דבר חכמת בינה ואשר השתדל להפיץ חכמות התבל בקרב בני עמו ב"ק

(1) אל תהי קלה בעינינו התנדה: יצאה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה ככ"ה אינן יצאה ב"ק אר"י ביבנה יצאה ב"ק (ירוש' ברכות פ"א ונכ"ט) ואף שלא ידענו מה סיבה של הב"ק נכ"ה מוכח מזה שביבנה קבעו הלכה ככ"ה, וזה היה אי בימי ריב"ז או בימי ר"ג בתחלת נשיאותו וקרב הדבר מאד שכבר ריב"ז יסד הדבר אשר דוא ראה הנזק הגדול שהגיע לאומה לסבת מחלוקת ב"ש וב"ה ודאי היה ראוי שתחלת פעולתו תהיה נכונה נגד המכשול הזה.

(ב"ק פ"ג. ירוש' תענית פ"ד ה"ה). הוא היה הראשון אשר לקח לו החכמה לעורה בררית התורה וסמך בהוראותיו על נסיונות מוחשיות לפי יסודי המדע בזמנו (ערוכין מ"ג: ר"ה כ"ד. תוספתא כלים ב"ב פ"ב). אין כבודו באהבת האדם — זאת המורשה מהלל אביו אבותיו — אשר נטועה בלבו ורשומה בכל מעלליו ומשפטיו נגד בני אדם. הלא כעל צרת נפשו המה לבו על צרת זולתו (סנהדרין ק"ד: איכה רבתי פ' בכה), עד שנשם לעבדו המה חסד וכאב את בנו ירצהו ויחוננהו (ברכות ט"ו:). וזאת לא זאת אמנם לכל אדם באין הברל בין עם לעם הגדול רחמיו ויהי כמשל בפיהו: כל המרחם על הבריות מרחמים עליו משמים (שבת קנ"א: תוס' ב"ק פ"ט א'). אבל יתר על מרת האהבה הכללית חייתו אהבה אשר אין ערוך אליה אל עמ' ומולדתו. לא דבר קטן הוא כי זה האיש אשר היה חלוש בפעו ומפונק מנוער (ברכות ט"ו:). עמס על נפשו משא פקידה כבדה ולא חדל רגע מלעצור כוחותיו לסובת עמו ומלעסוק בצרכי הצבור בלי תת מנוחה לנפשו (תוס' שם פ"ב). מאהבה לעמו נטה שכמו לשאת מרחם ומשאם וריבם לא לכד במקום בית דינו ומדרשו כי אם נם בעברו מוסן אל זמן בכל מקומות מושבות היהודים לבחון המצב הרתי והמדיני בערי המדינה ולהורות להם דרך התורה. ואף כן מאהבתו לעמו נטע כמה פעמים לרומי להשתדל בדבר מלפני הממשלה ולא חס על דלת כחו ולא ירא מרתתו ⁽²⁾.

מי אשר אהב את עמו כר"ג לא יכבד לו דת ותורה בהעמיסו עליו מצוה על מצוה וחק על חק לתרו וללא תועלת. אם נבינה בתורותיו, הלכותיו ותקנותיו נמצא כי נוטה יותר לצד הקולא מלצד ההומרא. ובזמנו היה נחוץ להקל משא הגזרות אחרי אשר בסוף ימי הבית פרו ורבו עד כי גדול כשואו. ויען כי מדתו בכל מעשיו לדרוש טובת עמו כאשר עשו אבותיו אף על כן ככל אבותיו נשא פנים לצורך זמנו, ועוד יותר מהם יען כי שני המצב ועצמת המאורעות גם הם דרשו ביתר עז מהאיש העומד בראש עמו כי יערוך מפעליו וחיקוקיו לפי זמנו ושעתו. אם נדרוש בשום לב בתקנותיו נראה כי צרכי עתו היו ראש הסבה לפעולותיו. אחת מראשי תקנותיו היתה במצות השמיטה. כראותו כי לסבת הדיבן ששמה הארץ ודלו העם מאד, והיה הזמן דורש להקל משא הגזרות מחק השביעית אשר בלא זה היה למעמסה מעת שירדו מנכסיהם מרוב המלחמות ותחריבות, ובפרט היתה התקנה הקדומה, שגם בערב שביעית התידישה אמורה מן העצרת והלאה, בזמנם לנוק רב ⁽³⁾, ולזה נמנה ר"ג וב"ד ובטלו התקנה הקדומה הזאת והתירו האיסור הנקרא: איסור שני פרקים הראשונים לחקן זמנו (מ"ק ג': ירוש' שביעית פ"א ה"א תוספ' שם פ"א). תקנה נחוזה בעתו תקן בבחינת עבודת האלהים. הן אמנם כבר מקדם נהגו העם להתפלל שלש פעמים והגיעה אלינו הקבלה: כי בהיות ישראל בגולה בבבל היה מנהגם כן (דניאל ו' י"א). גם בימי הבית

(1) המאמר הזה נזכר בנפ' השבת על שם ר"ג רכבי ואף מצאנו בכ"ס שר"ג דיבנה נקרא ר"ג רכבי ובסדרה"ד מביא כל המקומות וא"צ להעיר על זה בפירושו אלא שראיתי שהיוחסין יחס המאמר הזה לר"ג בנו של ר"י הנשיא צריך אני להעיר שזה פעות כמו שזכרנו מתוך התוספתא דב"ק פ"ט ש' שהביאה זה המאמר מרבי יהודה משם רבן גמליאל מביאר שאין זה אלא ר"ג דיבנה.

(2) מצאנוהו בירוח עם חוקים (ברכות לו.) וב"ש נוסע בספינה (מ"ש פ"ה מ"ם שבת קכב.) ובסברה (שבת קטו.) עכנו וכו' (ערוכין סד:) בכפ"י עזנאי מורה הלכה כרבי גמ' (נפ"י.) ומורה הוראות כפנו (ע"ז לב: סד:) ומפורש בתוס' תרומות פ"ב שהיה עובר במקום למקום לתורות לעם והלך לעירות הכותות לבדוק מעשרים (תוספ' דמאי פ"א) מנסיעתו לרומי ע"י ע"ז (נר:) מכות (כד.).

(3) איסור ב' פרקים נעשה לפ"ד בימי ב"ש וב"ה שהם היו ימי הולדת הגזרות. בימי שמאי והלל עצמם לא נעשה כמו שאמר שמאי עצמו שאין השעה פנויה בימיו להחמיר בשביעית (ע"י תוספ' שביעית פ"ג) ואף אלו היה האיסור מקדם היו מוכרחים לבטלו משום המלכות כמו שבררתי בח"א 174. והיה לדבר שהרי ב"ש וב"ה חולקים בשעור התוספת בש"א כל זמן שיפה לפרי ובה"א עד העצרת. ואלו היה האיסור קצת מאו איך שייך מחלוקת בזה הלא ידוע איך היה המנהג? אלא ודאי שבימינו גזרו ונחלקן בקביעות השעור. וראיתי להעיר שבתוספתא שם פ"א נזכרת תקנה שר"ג וב"ד רתיר לעשות בקסבי ולא העליהה זה מפני שלפ"ד צ"ל שם רש"ב במקום ר"ג כדמוכח בירוש' שם פ"ה ה"י

הבית נהגו הכהנים והעם להתפלל קצת תפלות בעת קרבן השחר (תמיד פ"ד מ"א) ואולי גם בעת קרבן התמיד של בין הערבים. אבל לא מצאנו רמז כי בעוד עבודת הקרבנות על מבונה שהיה חק קבוע להתפלל שלש פעמים ביום, ואף שלא יסופק שהיהידים התפללו איש איש כהנין לבו מכל מקום לא היתה עבודת צבור תמידית וקבועה בתפלה, כי העבודה הקבועה היתה עבודת הקרבנות. אמנם אחרי שחרב הבית ונהרסו המזבחות ופסקו הקרבנות הלא שבתה עבודת הצבור על כן ראה ר"ג למנות חסרונן הזה ביסודו עבודת התפלה תחת העבודה שפסקה והיא עתה חובה קבועה ותמידית ליחיד כמו לצבור. לתכלית הזאת היתה ראשית פעולתו, לבחון ולברוק ברכות התפלה הנמצאות מימי קדם לתקן בתוספות או מגרעות ולסדרן על נכון כאשר נאות לוטנס. הדבר הזה עשה ר"ג בעזרת שנים מתלמידיו האחד — שמעון הפקולי — סדר לפניו י"ח ברכות, והשני — שמואל הקטן — תקן ברכה נגד המינים. לפי המקורות הישנים (תוספתא ברכות ספ"ג וירוש' שם ותענית פ"ב) נכלל תקונו של שמואל בברכה שנמצאת להם מאז הכנונות נגד הודים והפושעים — אשר אולי בעצם וראשונה נתקנה נגד הפושעים שבימי החשמונאים (דניאל ח') ולאחריהם. ונגד הצדוקים שנקראו ודים (תהלים קי"ט מ"ג הזמן שער י"א) — ולא תקנוה ברכה בפני עצמה. גם מה שכללו — לפי המקור הנזכר — של נרים בשל משען לצדיקים אולי גם הוא בכונה מיוחדת, שהתפללו בעד נרי הצדק כנגוד אל המתנצרים מן האומות אשר אולי נחשבו להם נרי תושב וכן כללו של דוד — שהוא מאמר: וכסא דוד סהרה לתוכה תבין — בבונה ירושלים בכונה נגד האומרים: שבן דוד כבר בא (ח"א צד 236). והנה אחרי שהיתה התפלה סדורה ומתוקנת כיאות לוטנס, שם ר"ג לחק קבוע שבכל יום יתפלל אדם שמונה עשרה ומחייב כל אדם להתפלל ג' פעמים ביום תפלת השחר תפלת המנחה ותפלת הערב (ברכות פ"ד מ"א) תחת עבודת הקרבנות התמיד של שחר ושל בין הערבים ונגד הקרבת האימורין הקרבים כל הלילה¹). נגד עיקר ההקנה להתפלל ג' פעמים ביום לא מצאנו אחד שנטה ממנה זולתי ר' נתנאי בן הקנה, אשר לא התפלל בלתי אם תפלה קצרה בכניסתו לבית המדרש וביציאתו (שם מ"ב). אבל על דבר החובה להתפלל בנוסחא הקבועה מאתו היו לו מתנגדים. ר' יהושע חשב שאין הנוסחא עיקר כי אם תוכן התפלה ועל כן די שיתפלל מעין י"ח. ר"ע עשה פשרה בחשבו שוראי מזה שינתן ביד המתפללים נוסחא קבועה אבל אין הנוסחא מעכבת ועל כן אם אין הנוסחא שגורה בפיו יתפלל מעין י"ח (שם מ"ג). אבל ר' אליעזר המתנגד לכל דבר חדש התנגד לו מכל וכל באמרו שהתפלה ראויה שתהיה רחמים ותחנונים לפני המקום ועל כן לא יעשנה האדם קבע ובנוסחא קבועה אלא יתפלל כפי משאלות לבו ובדברים היוצאים מלבו ובזמן הכשר לו לפי הגיון לבו (שם מ"ד). ואמנם אם שכונת מתנגדיו היתה רצויה בכל זאת לא שעה ר"ג אליה מרעתו כי לא תכון ולא תתכן לעמת צורך העת ויבן בלבו כי המון העם צריך לתקנתו וטובה היא לכלל האומה. ומובן מעצמו כי דעת ר"ג היתה לחק בישראל בהיותו נשיא והעם סרים למשמעתו, באמרו: בתר רישא גופא אויל (ערובין מ"א). אחת מהתקנות היותר גדולות לצרכי זמנו היתה תקנתו שתקן וגזר על גול הגוי שיחיה אסור מפני חלול השם אף שעקר בזה הלכה קבועה (ירוש' ב"ק פ"ד ה"ג ובבבלי שם ל"ח).

אחרי ראינו כי עשה ר"ג לחובתו לתקן תקנות בעבודת האלהים הדרושות לוטנס על כן

1) ג'ל שזאת המשנה בימי ר"ג נשנית וזה שיעורה: תפלת השחר עד חצות תפלת המנחה עד הערב תפלת הערב אין לה קבע. והשאר הוספה מאוחרת. מסדר המשנה נראה שנוסדה על היסוד שהתפלה כנגד הקרבנות שאל"כ היה לו לבחור הסדר כמו בק"ש תחלה תפלת הערב ואח"כ תפלת השחר וכסדר המקרא ערב ובקר וצהריים (תהלים נ"ח י"ח). אבל נכשיו שהיא יוצאת מהסדר שתפלה במקום קרבנות לכן סדר שחר קודם וסיים בתפלת הערב שבו תכלה הקרבת קרבן היום. וע' תוספתא ברכות פ"ג ובבבלי (כו:). דרשות הגמ' תפלה אבות תקנן אינן יוצאת מסדרתה אגדה.

כן אין כל ספק כי גם און וחקר ותקן נוספות לברכות ותפלות ישנות אחרות מהכרה שנוי הזמן. תחת נשיאותו נתקנה ברכת בונה ירושלים בברכת המזון, אשר ע"י זה נדחה מספר שלש ברכות בברכת המזון. ור"ג אשר בכל עת נתן תזק לתקנותיו עשה זה גם הפעם והרחיב חובת שלש ברכות על כל שבע מיני מזונות. ואף שלא הודו לו חבריו עמד הוא על דעתו (ברכות ל"ו. תוספ"ד). עוד מכלל תקנותיו בענין התפלה היא תקנת ההגדרה לליל פסח. ותמצית התקנה הזאת היא שחוב על כל אדם מישראל שיאמר לזכרון יציאת מצרים (נ' דברים. א) זכרון הסבה למה אוכלים פסח מצה וסרור. (ב) שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים ויגד זאת בפיו. (ג) לפיכך אנהנו חייבים להורות להלל... ונאמר לפניו הללויה, וחזקם בנאולה¹) אמנם ברכת הנאולה הקדומה שנהנו בה בזמן הבית (פסחים פ"י מ"ו) שנתה פניה בעת הזאת והוחלפה בנוסחאתה. ר' שרפון היה מברך אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים. וזי לא יבין כי תקן ר"ג הנוסחא הזאת בשום עין על יסודו של ר"ג; שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים, כי רק בכונה על היסוד הזה יצדק המאמר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים. גם ר"ע הוסיף בקשה על העתיד ועל בנין ירושלים וחרוש בית המקדש (פסחים קט"ז). בקשות הנאותות בפי ר"ע המקנא הלאומי. והנה בקבעם זאת הנוסחא בברכת הנאולה בלי ספק הסכים עליה ר"ג ושם אותה לחק ובטלו הנוסחא הישנה ואברה ועוד אינה. עוד ראוי להזכיר תקנו בבחינת הכותים. בתחלת נשיאותו הקילו בדיני הכותים. ואולי מפני שבעת המלחמה התחברו עם היהודים נגד הרומים (כרמי שוטרין צד 10). ומפני זה הקל ר' אליעזר בפת כותים נגד ההלכה הקדומה אשר הביא הוא עצמו לבית המדרש שכל האוכל פת כותים כאלו אוכל בשר חזיר (עי' ישיבית פ"ח מ"ו) ור"ג הכשיר גם שעדיו ערי כותים, וכן עשה התבואה והקטנית שלהם רק דמאי כתבואת עם הארץ ישראל לא ודאי, אמנם לאחר זמן חזר ר"ג והלך לעיירות הכותים וראה שנתקלקלו²) אז תקן שיהיו כל פירותיהם ודאי (תוספתא דמאי פ"ה). ולסבה הזאת נזר גם על שחיטתם (תולין ה' ז')³) ועתה כאלה התקנות המפורסות כן כל התקנות הנוכרות על שם בין בצורת תקנה בין בצורת הלכה⁴) בלי ספק נוסדו לסבת צרכי זמנם ושנוי מעמדם. ודאי עוד תקונים רבים אשר לא נזכר שם מסרם וביחוד הדרישים לזמנם ר"ג עשם ויכוונם. ועדות נאמנה על זה הוא מה שבעלי התלמוד אומרים על דבר שהוא מדרבי המופרים לפי דעתם — כמו השביעית בזמן הזה — שהוא מדרבין נמליאל וחבריו (ירושלמי

שביעית

1) בח"א צד 190 יחסית המאמר הזה לר"ג תקן ופסעתי. ומה שהבאתי ראה מחלקת ב"ש וב"ה: עד איכן הוא. אמר וכו' שמכוננת למאמרו של ר"ג אין לה הכרח כי הוא דבר בפני עצמו. והחזיק כן הוא מדר ההגדרה היה מקדם מה נשחנה מתחיל בגנות ומסיים בשבח ארצי אובר אבי עד סוף הפרשה ומסיים ונאמר לפניו הללויה והלל תע"ו קאי מחלקת ב"ש וב"ה. לאחר התורבין תקן ר"ג החספה, ור"ם ור"ע ברכת דגנאלה כב"ש בפנים. ובתוספת ר"ג פ"ה ה' דברים כמו שכתבתי ולא כמו שפי' הרשב"ם והרמב"ם פ"ו סוה"מ שני דברים הם פסח מצה וסרור ופסחם נולד מזה ג' המטנה, ואלו הן" אבל הם פסחם שהיו כתובות בלילון מאוה כניה שלא ששם כל צרכו. ועיקר הני' במטנה שבירושלמי שלא ברם ואלו הן.

2) בההליץ ח"ו 73 חשב שסעם התקול היה מפני הסעל ששעלו ביהודים וראיתו מתועב" פ"ב התרומות מעשה דרשבין ראש ביה"כ כבויב שלקח הכותי רבני בסריא ותתן לו דמיו ובה ושאל את ר"ג. ואמר התקן עד שנזהר בהלכה א"ל משם ראתה אף הוא שלח לו ביד שליח חרש מה שעשית עשית אבל לא תשנה לגשות כן. ושלה שליח חרש ובחשאי כי ירא לעשות דבר נגד הכותים מפני הרמזים ע"ש אבל נודמנה לו נוסחא משובשת כותי במקום שם וניקח הני' שלקח מהגוי וכו' כי מה ענין כותי אצל דין הרבני שבסריא. ועוד הביא ראיה מר"ע שאמר לא אומר לכם מה שאמר ר"א בו כל' בפת כותי וחשב שר"א החמיר נגד הכותים אבל ירא לגלות מפני האכילת חזק תימא הוא ירא לגלות בפני תלמידיו ותלמידיו לא יראו לומר בשם ר"א כל האוכל פת כותי כנאכל בשר חזיר אבל עיקר הפ' במטנה זו כמו שכתבתי בפנים.

3) שם פרש"י שהו ר"ג בר רבי יהושע' פלפלו בפירושם ולפי התוספתא דרמאי הכל נכון שבתחלה החזיקו ר"ג כישראל ואח"כ כשראה שנתקלקלו נזר עליהם ואז נזר גם על שחיטתם.

4) ע' תוספ' בל"א פ"ד, הנה פ"ד מ"ח בענין חלק הארצות, ביצה (כב:) ג' תקנות להלל, מ"ק (י"ב), ר"ה (לד:), תענית (י' סו:).

שביעית ספ"ט) לא שחשבו שלפני נישואותיו של ר"ג לא נהגו באיסור שביעית, כי אם יען שלדעתם הוא מדברי ספרים על כן קראוהו על שמו כי הוא היה בעיניהם נושא כל תקנות הסופרים שאחר חרבן הבית.

כאשר מכל תקנותיו אשר תקן יתודע למחוקק נכון היודע צרכי עמו והורש מוטבו ואשרו, כן נכיר סלמוריו ומתורותיו אשר למד דעת את העם כי היה אומן משכיל יודע בינה לעתים, יודע גנלי מנהגיו ומחוסרים ומה אשר יסכן להם ולחיהם. הנה דבר נתון היה בזמנו, אחרי המאורעות הנוראות אשר מצאו את ישראל שישבו אל דרך חיהם ואל המלאכה המבכרת את בעליה. לזה היה ר"ג מהלל ומרום את יקרת המלאכה והאומנות (תוספתא קדושין פ"א), ואף בעבור זה נשא פנים לבעלי המלאכה להמציא להם קולות סמקת גורות ואיסורים למען הקל להם את עול פקידתם הכבד (עי' חלה פ"ד ס"ו, ב"מ ע"ד). לפנים בישראל היו מוציאים הוצאות גדולות בקבורת המת וזיה הדבר קשה על הקרובים ולא היה איש אשר מלאו לבו לבטל המנהג הרע הזה, ואין ספק כי חכמי הדור העירו על קלקלתו אבל מה יועיל זה הלא כן הוא בכל הומנים שיותר נוח להסמן העם לבטל כל יסורי התורה מלבטל מנהג קטן של מה בכך בקבורת המתים, וודאי הבין ר"ג את זאת וידע כי בטול מצד שורש הדין לא יועיל על כן השכיל לעשות וצוה לבניו כי בעת ישוב הוא לבית עולמו יוציאוהו בכלי פשתן כאחד העניים וזה הועיל כי מיד נהגו כן כל העם (כתובות ה'). תוספ' נדה פ"ט). נוסף על כל זה היתה בו מדת טוב עין ולב נגד חבריו, מכבד את החכמים (מכילתא יתרו ספ"א) מכיר את ערך חכמתו, מודה על האמר ולא בוש לאמר לא ידעתי ולא שמעתי (ת"כ ויקרא רחובא פ"א) או אחרים בקאים בדבר זה יותר ממני (תוספ' כלאים פ"ג). ואם עוד נתן לב לתוראותיו שהורה בפירוש או הגודעות מכלל מעשה¹), ולמנהגיו²) ולהלכותיו³) ולמדרשיו⁴), נמצא כי בכלם משלה ההשכלה, כי היה הדין המתון בדין ובהוראה, האיש הנורג בחסידות על כל דרכי חייו, המלמד הנכון אשר רק הישרה יבקש, והדורש הישר שונא לעוות ולעקש הכתובים.

ועתה אם נשים אלה המראות נגד עינינו, הכונת רוח, מנהגיו עם הבריות, דרישת מצבת עמו, חפצו להקל להם עול הדת, מתינותו, השכלתו, יותר דעתו בתורה, ויריעתו בכל דבר חכמת בינה, הלא יראה לנו ר"ג כאיש אשר נקדש מרתם לעמוד בראש עמו, אשר עינים לו לראות נגעי זמנו ולב להבין לרפאותם, ואשר מעשיו יצדיקו המשפט אשר נשפט עליו, להפליג מעלתו למעלה ראש עד שאמרו עליו: ר"ג כוון ברוח הקדש (עירובין ס"ד:) וככל זאת אם נבחן דרכו ומנהגו אשר נהג לפעמים נגד חבריו ותלמידיו וימה לנו כי לא כן הוא, כי יראו לעינינו כתמים גדולים על פני תכונת נפשו. הן לפעמים נראה לנו כאיש הנורג בשלטון עו על חבריו ותלמידיו ומשתרר עליהם גם השתדר

(1) שבת (קס"ז.) שם (קכ"ב.), עירובין (ס"א.), שם (פ"ד.), שם (ס"ח.) תוספתא תרומות פ"ב, ביצה (כ"ד.), סוכה (כ'), שם (כ"ז.), שם (מ"א.), שם (מ"ב.), גיטין (ז'), ב"ב (ה'), שם (צ"א.), בכורות (ל"ז.) נדה (י'). משנה כלום פ"ה ס"ד, תוספתא שם ב"ב פ"א, ב"ב פ"ב.

(2) ע"י ברכות (פ"ז.), שם (ננ.). דטא פ"ג ס"א, שבת (ק"ג.), ביצה (י"ד.), סוכה (ל"ז.), ע"ז (ל"ב.), תוספתא תנ"ה פ"א, משנה פאה פ"א ס"ד.

(3) פאה פ"ז ס"ז, שביעית פ"ט מ"ה, תרומות פ"ח מ"ח, חלה פ"ד ס"ז, בכורים פ"ב מ"ח, שבת (קנ.), עירובין (מ"א.), שם (צח.), תוספ' שבת פ"ה, פ"ח, פסחים (יא:) שם (לו.), שם (סח:), ביצה (יד: כא:), ר"ה (לנ:), סוכה (ז:), יבמות (נ:), שם (קס.). כתובות (יב: יג: עח.), נסין (ב:), ב"מ (עז:), טבועות (לח:), חולין (ל"ז, סח.) וזבחים (צס.) תוספ' חולין פ"ז, כריתות (כו.), כלים פ"ט ס"ט, פ"ב ה' דברים, פ"ז פ"ב, פ"ח מ"ב, נגעים פ"ז מ"ה, פ"ה פ"ט מ"ג, תוספ' כלים ב"ק פ"ד, כ"ט פ"ט, קצת הלכות שם פ' להלכות קדושות ע"י ברכות (ב:), פאה פ"ד מ"ה, ביצה (יד:) בבביתא שם, כתובות (קח.).

(4) מדרשיו של ר"ג רק מעט הם. ע"י מכילתא יתרו פ"ב, שם משפטים פ"י אך בירושלמי ב"ק פ"ד ה"ה ובבלי שם ליתא לר"ג, ת"כ פ' קדושים פרשה י', וזבחים (פג.), ב"ב (י:) ועוד נמצאו לו קצת מדרשים וכלם נדרשים באופן ישר.

השתרר להיות המושל גם על דעותיהם, ומרשיע כל דעה אשר לא כרצונו ומדכאה ביד חזקה. כתבונת בעלי השררה של כל הדורות אשר אהבה וכה מוסרית בינם ובין נקלי אדם וזה להם ובעת שגוראים כאוהבים אינם אוהבים באמת כי אם או לצורך עצמם או בתורת חסד או בענוה שקר אשר בה נאותם מסותרת אף כן נדמה לנו תכונת ר"ג אם נעמוד על מקצת מעשיו ונבחנם. הן אמת כי שמר אהבתו לחבריו ולתלמידיו והבין לבבו אליה, אבל רק כל עוד אשר הכנעו לפניו ולא התנגדו למחשבותיו ודעותיו, אבל אוי לנבר יהיה מי שיהיה אשר מלאו לבו להתנגד לו, כי אז את חבריו לא הכיר ותלמידיו לא ידע. נגד גדולים וסובים בעמו אף אם נפשם קשורה בבית הנשיא, מתנהג לפעמים בלי אהבה ולא ישא פניהם אם לא השתחוה נפשם נגד רצונו בכל רגע, אם לא יכלו או לא רצו להתכחש לדעות עצמם, פעם אחת הורה רבי יהושע לרבי צדוק — שניהם חכמים גדולים אוהבי ר"ג ומבית דינו — דין בריני בכורות שלא מדעת הנשיא ובלי הסכמתו, ויהי כשמוע ר"ג הוראתו הרעיש כותלי בית המדרש לסבת ההוראה הזאת כאלו כל העולם כלו תלוי בה. ויהי בהיות כלם בבית המדרש הכניע את ר' יהושע לעמוד לפניו כחוטא לפני שופטיו לתת דין וחשבון על הוראתו. ומה היתה חטאתו? האם התקומם לכשל הלכה פסוקה ומבוררת בבית דין הגדול? לא; כי לא היתה ולא נמצאת הלכה מפורשת נגד דעתו של ר"י, ולא נדרש עליה בבית דין של ר"ג ולא נחתך דינה, אבל יען כי ר' יהושע הגיד בתומו משפטו והוראתו על נדון אשר עדיין לא נקבלה עליו הלכה פסוקה והוא הורה הרין בלי דעת ר"ג ובלי הסכמתו זה היה חטאתו אשר לא יכול ר"ג לנשוא (עי' בכורות ל"ו). ושוב פעם אחרת הצר לר' יהושע עוד יותר. ר"ג קבל עדי החדש אשר ר' דוסא בן הורכנים — חכם גדול נכבד ועשיר — הוכיח מתוך עדותם שעדי שקר הם. ר"ד הודיע דעתו לר"י ואמר לו ר"י רואה אני את דבריך. ומובן מעצמו כי לפי חשבונם היה חשבונו של ר"ג מופעה, וזה גרם שנוי בענין הלכות המועדות. ויהי כי באה השמועה לפני ר"ג קנא קנאה גדולה. לא שת לבו לדברי המנגדים ולא בתן אותם כי אם כמושל עו הגבוה מעל גבוה שלה לר"י לאמר: נזרני עליך שתבא אלי במקלך ובמעוטיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך. והגזירה הזאת הכאיבה את ר"י כל כך, עד כי אמר מוטב היה לו לפול לכמה שנים עשר חדש ולא יגזור עלי גזרה זו (ר"ה כ"ה). ואיך לא יכאיבנו דבר זה בראותו שר"ג דורש מאתו לעשות דבר אשר לבו נוקפו עליו? וכי רק אותו — העני, העמיד ר"ג בדין ור"ד העשיר יצא נקי בדינו. אף כן שלח גזרתו הקשה נגד ר"ע. פעם אחת עברו יותר מארבעים זוגות עדים ובקשו ללכת לירושלים בשבת כדי להעיד עדות החדש. אך ר' עקיבא היה מעכב אותם מלכת, מראותו כי אין צורך לכל כך עדים, ולמה יחללו את השבת ללא צורך? על זה שלח לו ר"ג: אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשול לעתיד לבא, לא נמצאת מעכב את הרבים מלעשות מצוה וכל המעכב את הרבים מלעשות מצוה חייב נדוי. הן אמנם שהאחרונים החלישו את הדבר ואמרו שזה המעכב היה ראש גדר והועבר מראשותו (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ה ובבלי כ"ב). ונכדו ר' יהודה בסדר משנתו העלים ענין הנדוי מכל וכל, ובלי ספק מהיותו מרפה על כבוד ר"ג זקנו, אבל לפי הוצאת מן המקור הנאמן, האמת הברורה הוא שרצה לגדות את ר"ע. ומצאנו עוד בשני ענינים כשעשה ר"ע כרעת הרבים בעלי מחלוקתו של ר"ג היה ר"ג מטרעם נגדו בברכים קשים באמרו: עד מתי אתה מכנים ראשך בין המחלוקות? (ברכות ל"ז. תוספתא ביצה פ"ב). על פפוס בן יהודה אשר הוא ור' יהושע הפגיעוהו בדרך וראוהו מתנהג לפנייהם במדת חסידות היה ר"ג מלגלג ואמר לר' יהושע: מי הוא זה שמראה את עצמו באצבע? (ירוש' ברכות ס"ב). כל אלה ועוד מעשים אחרים מראים לנו רמת רוח בר"ג וכי כל ישעו וכל חפצו לזרוק מרה בתלמידים. ואף אמנם הכבוד אשר נתן לו בעמו בין מצד ההמון בין מצד החכמים לא היה מאהבה נאמנה

נאמנה כי אם כבודו ואהבוהו באהבה וכבוד תלויים בשררותו, והלא ראינו כי כאשר הועבר מנשיאותו ונפל משררתו לא היה איש בהמון אשר זכר לו את אהבתו, וחבריו על פניו הוכיחוהו לאמר: על מי לא עברה רעתך? וחברו וקצו ר"י גם הוא במרי שיחו אמר לו אל פניו: אוי לדור שאתה פרנס!

אמנם אם לא למראה עינינו נשפוט נמצא כי אין להשיב אל חיקו כל האשמה. אם באמת ובתמים וכלי משוא פנים נבין את מצבו לעמת חכמי דורו, נראה כי מלא קמשונים ובכל צעד וצעד בהליכתו רבו המכשולים. כבר ראינו כי המחלוקות בבתי המדרש עשו התורה כשתי תורות והיו בעוכרי ישראל. כלם הכירו כי זמנם ומצבם דורשים להעמיד האחדות בין החכמים ולשים קץ למחלוקות. וגם הוציאו ביטול שני הבתים, בית שמאי ובית הלל, לפעולת אדם למען הכחיד המחלוקות. ר"ג הלך בהשתדלותו להשיג אחדות שלמה עד הקצה האחרון. ובמקום שנראה לו כי קרובה הסכנה שירבו המחלוקות לא היה לו משוא פנים לכל אדם יהיה מי. שיהיה. וגם היה לו זכות וצדקה על זה כי אחרי שנקבע הלכה כב"ה הלא היה זה בעיניו כהסכמה כללית לכל התקונים היוצאים ממנו ומבית מדרשו כי ביתו הוא בית הלל. ולא לבד בעיניו כי אם גם בעיני חבריו, והלא בפירוש אמרו שנקבעה ההלכה כר"ג בחייו ולא היה אדם שערער בדבר, ואמרו כי כן ראוי „דבתי רישא גופא אילל“ (ערוכין מ"א). ועתה אם ר"ג מהעבר לפעמים בחבריו האשמה הלזיה בהם כי הם עשו שלא כרה ולא הוא. כי לשתי מפלגות כלליות נחלקו חכמי הדור בעת ההיא אשר שתיהן נרמזו להשתדלות אשר נדב לה רבי נמליאל זכנו וכתו. המפלגה האחת היתה מן החכמים אשר היו תלמידי בית שמאי או מן הנמשכים: אחרי תוראם. ואף שמהכרח הוסיף הסכימו ברצון או שלא ברצון לקבוע הלכה בבית הלל בכל זמנא עשו מעט או הרבה כב"ש או נטו אחרי דעת עצמם בסורם מהדעה אשר הוסכם עליה בבית דין הגדול העומד תחת הנהגת ר"ג. ואמנם אם ככה כל חכם וחכם יקח הרשות לעצמו לעשות כבית שמאי אף שכבר נקבעה ההלכה בבית הלל או אין תועלת בכל מעשירם להעמיד האחדות הלא כבר בחיי הלל השתדלו הנוחים והסתונים מתלמידי שמאי לקבוע הלכה בבית הלל (ביצה כ': ירושל' תנינא פ"ב ה"ג ותוס' פ"ב) אלא שהיה לחק שכל הרוצה לעשות כדברי ב"ש עושה וכדברי ב"ה עושה (יבמות מ': ירושלמי ברכות פ"ב), ומה היה אחרית כל זה? שרבו המחלוקות בישראל ונעשה התורה כשתי תורות. ואם גם שלא היה פירוד תמים בין החולקים כפרוד הצדוקים מן הפרושים, הגה ודאי שלא בצדקתם נעצר הפרוד כי אם המאורעות הקשים אשר עברו עליהם פעלו זאת, המה היו מפשרי ההפכים הנוראים בחוקה. ועל כן אילו גם עתה יהיה קביעות ההלכה כב"ה רק אומר ודברים בלבד ולא תצא לפועל, אילו גם עתה יניחו תורת כל אחד ואחד בידו, מה תועלת יהיה בקביעות ההלכה? הלא סוף סוף תורה התורה לתורות הרבה כרצון כל חכם וחכם. עוד מפלגה אחרת היתה בהם. והיא שהיו גם אנשים חכמים וידועים הנאמנים לבית אשר למראה עין, אבל אחרי גוו רוח אחרת היתה אצלם, בפניו הסכימו אתו בכל דבר וכמעט שעברו על מפתח בית המדרש ולחוק הפך לבם להתנגד ונמנו לפעמים מהוראות ר"ג אשר בפנים כותלי בית המדרש בפיהם ירצו סלה. אילו היו בעלי המפלגות האלה מן התלמידים הקטנים לא היה ר"ג שת לבו אליהם, כי אלה הקטנים שלא שמשו כל צרכם לא יכלו להזיק לו, כי בין משכילי עם דבריהם אינם נשמעים ואם יהיו עליו למשא הלא בידו לסגור בפניהם דלתי בית המדרש, אבל בין אלה המפלגות היו רבים מן הברורים שבחכמי הדור.

הן ידענו כי שלש שנים נחלקו אם לקבוע הלכה בכל מקום בבית הלל ולא עלתה בידם הפשרה בקל עד שלבסוף נבנו וגמרו לקבעה. וודאי שהמיעוט הגדול אשר היה אחר

ב"ש לא ביום אחד נכתד מן הארץ. והלא אנו רואים שגם אחרי כן עוד תלמידים מתלמידי ב"ש השתדלו בכל עו להצדיק דברי ב"ש (תנינה כ"ב): וחכמים גדולים הלא בפייהם הורו ולא כדורו שרם משתוקקים שיאונה מעשה לידם למען יוכלו להראות שעושים כב"ש, ואם אנה לידם אז עשו כב"ש בפרהסיא. כן יסופר מרבי מרפון. זה הרבה עוד מן הקדמונים אשר ראו את המבשר על מכונן (קדושין ע"א. ירוש' יומא פ"א ה"א ובכ"ס) וקבל מייב"י (הוסף תנינה פ"ג) בני עמו כדבריו וקראוהו אבירם של ישראל (ירוש' יומא שם). מלאכותיו ומלימודיו ניכר כי היה בעל המחקר העיוני ולא מאותם המורים אשר מיראה ומדעת קצרה מעמיסים תעמיות על בני אדם ומחזיקים בכל נקודה ונקודה ממה שקבלו מיראשונים מבלי היות העו בנפשם לחוות דעה עצמית כהרבעת שכלם, אמנם הוראותיו⁽¹⁾ נושאות תמיד מבע ההשכלה עליהן לא ישפיק בדרוקי דברים כי אם מרתו צרכי זמנו ותקנת בני אדם⁽²⁾. והנה ממשפטי תורתו האלה ניכר כי דרכו ודרך בית הלל אחד היה ולא רצה בקשיות דעתם של בית שמאי ולא ביסודיהם הכוללים אשר אינם הפצים בסברא ובשקל דעת כי אם לקיים דברי קדמוניהם ולא לבטלם. ובכל זאת מצאנוהו כי בנפש שוקק מבקש תואנה לעשות כב"ש בגלוי פנים נגד החק אשר יצא מ"ג ובית דינו. ולא לבד בדבר של מהדבך כי אם בדבר אשר נתחבטו בו כל גדולי הדור, והיה לר"ג יתד ופנה להבינו וליסדו ולהגן עליו נגד המערערים. זה הדבר היה: שאלת צרת הבת אם היא אסורה אן מותרת ליבם? והיא מחלקת ב"ש וב"ה. ובדבר הזה אמר ר' מרפון: תאב אני מתי תבא צרת הבת לידי ואשאנה! (יבמות ט"ו). ומשמעות הלשון הזה נראה כי לא לבד שהתנגד ר"ם למעשה ר"ג כי אם גם היה תאב להראות התנגדותו בפרסום. ועוד יותר על כן אשר גרסה נפשו לתאבה לעשות כב"ש הנה נמצא כי בשני דברים עשה בפועל ובכונה כב"ש (ברכות י': ירוש' שביעית פ"ד ה"ב). ועתה אם חכם כר"ם אשר בלי ספק לא היה כסגנון בית ר"ג שהוא בית הלל, והיה מן הוקנים הראשונים ונשוא פנים בעמו וגדול בעיני חבריו (ירם פ"ה מ"ג), ור"ע ביהוד חלק לו כבוד כמו לרבו (ת"כ ויקרא פ"ד יבכ"מ), והיה עשיר מופלג (מס' כלה) והומך חכמים העוסקים בתורה (שם ויקרא רבה פ"ד) ועומד לעניי עמו בשעת דחקם (ירוש' יבמות פ"ד ה"ב) ונודע לתהלה לאיש המעושר בכל המדות הנאותות לקנות לב בני אדם (בכורות נ"א: אברר"ג פ"א), אם איש כזה מתקומם להתנגד בגלוי פנים ולעשות נגד ההסכמה הכללית אשר בעצבון ובעמל ויגיעה השיגה, אם הוא סותר בכונה מה שהוא עצמו עוזר לבנות, האין זה ענין רע אשר בהכרח יהיה בעוכרי התכלית אשר שם ר"ג נגד עיניו? כי מעשהו של ר"ם הלא נתן יד גם לאחרים להתיר הרצועה. וודאי שצדקה הראנה בלב ר"ג אשר דאג ליום הבא, שאם ככה כל חכם הישר בעיניו יעשה שסוף סוף ירבו המחלוקות בישראל. אין ספק כי רע על ר"ג המעשה שעשה ר"ם

(1) ע' יבמות (נח). ההלכה: יבולים פסורים ליסוד וכו', כחובות (פד). מ' שבת ודגיה אשה וכו' הורשין וכו' יתנונו לכושל שבהם ויבמות (קס). ושם ע"ב) ד' הלכות, בכל אלה מורד במדת הדין וסוּסין על מברתו. וי' שבת (כד). חדש הלכה נגד הלכת הקדמונים ע"ש בגרייתא שגבש'. וע"פ ר"ה (כה): ובתורות פ"ד מ"ה. וכן מהדש דבר על הלכה קדומה בין להקל (כלים פ"א מ"ד וע"פ שבת קלס, וכלאים פ"ה מ"ח) ובין להחמיר (גרים נב). ומצאנוהו חלק על ב"ש וב"ה מסברא. מאהבתו הסברא בתורה דבק בתורת ר"ע ומפלג חכמתו (קדושין טו: וזכרים יג. ות"כ ויקרא פ"ה ובכ"ס). כר"ע כן גם הוא המציא תחבולה בסברא לכלל דיני נפשות (מכות ס"א) ועוד במקומות אחרים מערים להמציא היתר (מ"ש פ"ב מ"ד וע' ירוש' יבמות פ"ד ה"ב). והדרך הזה לצדק הדבר בסברא היה סבה שנופה לרוב להקל וע' גם קדושין (כד). ומכשתו לחקור בסברא בכל קצלה הורחב מדת הק"ו ומתנגד לאופיים דיו למא מן הדיון להיות כנוון (כ"ק כד:).

(2) ע' ערובין (מה). ובירוש' שם, תענית (יט.), ב"ק (קג:), ב"מ (מס:), מנחות (לא:). וע"פ דעליו (ג"ה:), מנלה (כ.). יתר על כן מראה לנו ההלכה שנקראה על שמו: עמו ומאב מעשרין מעשר עני בשביעית, שהשתדל בתקנת העניים ולא הקפיד לשנות סדר השנים לענין המעשרות ע' ירם פ"ד מ"ג והכל משקל, הרעת. ונפל ר"ם חלק בחיקון התפלות והברכות כמפורש בפסחים (קסו:) וגם תקן ברכת בורא נפשות רבות לשותה מים לצבאו ולא הורו לו וקבעוה ברכה לאחרית (ברכות מד. תוספתא שם פ"ד ומכילתא בשלח פ"ה)

בין תלמידי ריב"ז היותר ברורים היו לו לר"ג גם מתנגדיו היותר קשים. המשה תלמידים מובהקים היו לריב"ז. ר' שמעון בן נתנאל, ר' יוסי הכהן, ר' אלעזר בן ערך, ר' אלעזר בן הורקנוס, ור' יהושע בן חנינה. כלם נשתבחו מרבם שבת גדול. מר"ש לא ידענו דבר מתורתו בלתי אם מאמר מוסרי אחד (אבות פ"ב). ואין זה שמעון בן נתנאל הכהן אשר התחתן בבית הנשיא ר"ג הזקן כי הוא היה עם הארץ וחותנו ר"ג עצמו לא נתן לו נאמנות על מהותיו עד שפסק עמו שעל מנת כן נותן לו את בתו לאשה שלא תעשה עמו מדרות על גביו (תוספתא ע"ו פ"ב), ואיש כזה אין אפשר להחליפו עם איש כר"ש בן נתנאל תלמיד ריב"ז אשר נרשם במדת יראת חמא (אבות שם) ובדרישה במעשה מרכבה (ירוש' חגיגה פ"ב). מר' יוסי הכהן הוגד לנו כי היה מצוין בחסידות (אבות שם, שבת י"ט). ובדרישה במעשה מרכבה (ירוש' חגיגה שם), ונשארו מבני דברי מוסר יקרים (אבות שם, ר"ה י"ז): ועדות אחת ביוחסין (חגיגה י"ד). הגדול מכל חבריו היה ר' אלעזר בן ערך (אבות שם) אשר בעבור ידיעתו במעשה בראשית ומעשה מרכבה אמר עליו רבו אשרי אברהם אבינו שיצא אלעזר בן ערך מהלציו (חגיגה י"ד). אחרי מות רבו עזב את יבנה והלך לו לאימאום בעצת אשתו כי אמרה חכם גדול אתה מהם ייבואו אחריך (קהלת רבה פ' כי העשק). אבל אשר קוה לא בא. אך נשאר ברד ובבידדתו שבת תלמודו. ההגדה מפליגה שכתתו באמרה כי לא הבין עוד קרוא בספר כראוי

1) ע'י' נפין (פא.) אר"י בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דה"ר ב"ש דהא"ר ר'ד' שהיו שכינה לכוונה שלא כב"ש הובנוה על הד"ר של ב"ש לנפח דהא"ר של ב"ש שילוי הוא כמ"ה מצי קמבר מה בין הד"ר לדהא"ר הלא נב' ב"ש הקלו כשבויה מ"ד נזכר י"ב תבות (דורות פ"ג מ"א—מ"ג)—עיונין פ"ג מ"ג, נניש' מ"ד) לקולא. ב"ה קמעות מסכים להלכה קדומה (לחובות פ"ג א'). והריב דרכי' המשנה מונה ו"א הכותב לר"ד בעדיות ואינו נכון, כי כמ"א אין אלא הלכה אחת, וזה ששירה: כל המספיקין באהל שנהלך הבעות לתוך הבית ר"ד פסדה. ושמשי' כמ"ה ששני: כל המספיקין וכו', שאין בכלל תוה אף הנוגע בשנין חצאי והים וכו' אלא אין בכלל הוה, הנוגע בחצאי וית וכו' כמובן גם הכתובים שהיהו ווא"ש אף בוב מחלקתם וצ"כ סוף אין במשהו א' רק הלכה אחת לר"ד, ונ' במ"ב וכו' במ"ד וכו' במ"ה וכו' במ"ו וכו' במ"ז הרי מספיקין עשרין. עוד סוף הלכה בחולין פ"א א' וזאת כמ"ה מנחה בעדיות פ"ג מ"ד. ונזכור דהא"ר כשש ר"ד סתם גיראם מענין שוקן לר"ד' בן תורכניס ע"י תוספ' ב"ה חלקם כן עזריה והוא כל"ס אביר דאב"י. ובכ"א קורא ר"ד הוה את עזריה חבריו (יבמות פו:). ובמסכה (כ.) נזכר ר"ד סתם ומוכח בתוספ' שם פ"א ובנפ' כלשהו מרדכי' אדר"י בן תורכניס והבינו שגם זה בן תורכניס ועי' תוספ' מקאות פ"ו מעשה שר"ד גיראם שהוא בן תורכניס.

כראוי. אבל מי לא יראה בזה הפרזה על המדה? איש המכריע את חכמי דורו בחכמה והוא כמעין המתגבר (אבות שם) אשר יפוצו מעיינותיו חוצה ברחובות פלגי מים (אבות דר"נ פ"ד) ישבח בזמן מועט כל תורתו ולא ידע מה שתינוקות של בית רבם יודעים! אבל הדבר הוא כן. ראב"ע אשר היה הגדול מכל תלמידי ריב"ז, המכריע את כל חכמי דורו בתורה וגדול מהם בחכמה היוודע לדרוש להבין ולחקור במעשה בראשית ובמעשה מרכבה, האהוב ומשבח את השקידה ללמוד תורה וגם את המדע וההשכלה המלבדים לדעת מה להשיב לאפיקורם (אבות פ"ב), הוא חשב כי יהיה כמלא מקום רבו, ובראותו כי אין לו תקוה להשיג זאת, נפרד מעם חבריו בנפש מרה, ואולי בפרידתו נעשה חלק ומתנגד לתורת החכמים אשר ביבנה, כי רק אם כן הדבר נוכל להבין מדוע רע עליהם פרידתו עד שהוציאו עליו שם רע לאמר שנפרד מהם מרצותו לחיות חיי עגב בנהו יפה ובמקום מים ימים (אדר"נ שם), ולשמח עם אשתו (קהלת רבה שם), וגם שם רע על חכמתו לאמר כי שכח הכל, ונבין גם מדוע דורו והדורות שלאחריו נתנו כל תורתו לאברין עד שלא נתקיימו ממנו כי אם ישהי הלכות (ירוש' יבמות פ"ב ד"א ופ"י ה"ו ודמאי פ"ו ה"ה ותוס' תרומות פ"ה) ומדרש אדר בתורה (ה"כ מצורע פ"ד, חולין ק"ו:). כל זה הלא הוא לנו לאות כי ההסכמה בין החכמים האלה ובין ר"נ לא היתה חזקה מאד. ואף גם זאת בהיותם רחוקים מכל פקודה בעמם לא חסרו להם אוהבים ומכבדים אשר נמשכו אחריהם, ועל כן קרוב הדבר מאד שגם זה היה סבה לר"ג שיהיו עניני פקחות תמיד על כל מין התנגדות אשר ארבה לו מחוץ לכותלי בית המדרש ואשר היא סכנה לכל המושב אשר רש לעמו.

פרק תשיעי

ר' אליעזר בן הורקנוס ר' יהושע בן חנניה.

הראש והראשון בין בעלי ההתנגדות בגלוי פנים היה ר' אליעזר בן הורקנוס. אם נביא במשפט את תכונותיו, מעשיו, מדותיו, והתנגדותו התמידית לא יפלא בעינינו אשר ראינו כי ר"ג הניח את שבט נשיאותו על גורלו כי אם יפלא יותר על כך המעצור אשר היה לר"ג להתאפק ימים ושנים והניח את ר' אליעזר לעשות מה שלבו חפץ מחלוקות ומריבות תמיד ולתת למט יום ויום את איתני האחדות אשר היתה כל משרתו. כל ימי חייו ר"א מילדותו עד הקבר היו שלשלת מחלוקות מתמידות. בנעוריו עזב בית אביו במריבה וברח ירושלימה, וישב לרגלי ריב"ז ימים רבים (אדר"נ פ"י ב"ר פט"ב פרקי דר"א פ"א). שקידתו דרבה וכה זכרוננו החזק קנו לו ידיעות גדולות בתורה, ובקיאות עצומה אשר היטב רבו לתאר אותה באמרו שהוא בור סוד שאינו מאבד טפה (אבות פ"ב) אבל תורתו לא עמדה לו נגד המדות המנוגות אשר דבקו בתכונתו והן היו הורע למחלוקות חדשות לבקרים עם כל חכמי דורו. אין אחד מכל החכמים אשר דחהלל ברוח חכמתו כמוה ומתנשא לאמר: אני ואפסי עוד! הלא כה דברו תמיד: מימי לא קדמני אדם בבית המדרש ולא הנחתי אדם בו ויצאתי, ולא שחתי שיחת חולין ולא אמרתי דבר שלא שמעתי כפי רבי מעולם (סוכה כ"ח). אם יהיו כל הימים דיו ואנשים קולמסים ושמים וארץ יריעות וכל בני אדם לבלרים אין מספיקים לכתוב תורה שלמדתי (שה"ש רבה פ"א). ואף כערך שדחהלל בתורתו והתנבך בלבבו לאמר אין כמותי בכל החכמים, כן הקל בעיניו תורת זולתו, ולבבו הבכר מהודות על האמת. לא שסתר דברי חבריו בסברא כי אם כן דברו אשר נשא על שפתו אפילו אתם משיבים אותי כל היום אינני זו מדברי (ה"כ תזריע פ"ב, גדה ל"ח:). התשובה כך שמעתי! — כלומר ואין להשיב — היתה שגורה בפיו ואותה לקח למנו

למנן לו נגד כל תשובה נצחת שהשיבוהו אחרים (נגעים פ"ט מ"ג ת"כ שם פ"ו). בדבריו עם חבריו בעניני תורה היו דבריו קשים ונאמרים ברמות רוח (גדה ז:), ונגד תלמידיו היה אכזרי בתוכחתו מאין משלו. אחד מתלמידיו הורה הלכה לפניו ויקצוף ר"א עד מאד על כי הורה הלכה בפני רבו וקלל את התלמיד שלא יוציא שנתו (ת"כ ס"פ מלואים, סנהדרין ס"ג. ירוש' שביעית פ"ו). ר' יוסי בן דורמסקים בא אליו לקבל פניו ולכבדו. ובמה שלם לו ר"א נמלו? בקללה נמרצת; אף כל כלה ר"י לספר מה היה חרוש בבית המדרש ביבנה, וכבר שפך עליו כל חמתו על היותו משבח דורשים אחרים בפניו (הגינה ג. ועי' פרש"י). התלמיד אחד קרא לפניו "הודע ירושלים את תועבותיה" ואמר לו ר"א: צא והודע תועבותיה של אמך (מגלה כ"ה). ר"ע אחד מגדולי תלמידיו השיב פעם אחת תשובה על דבריו וכעס ר"א וקללו (פסחים ס"ט.). עוד ביום אותו דבר קשות עם בנו ותוכחות חמיה נגד חבריו, ואך מעט עוד יכול להניע ורועות ידיו והנה ינטלם וינשאם למעלה ויאמר בנובה לבו ומתהלל בתורתו: אוי לכם שני ורועותי שהם כשני ספרי תורה נגללים, הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי ולא חסרתי מרבתי אפילו ככל המלקק מן הים ולא חסרתי תלמידי אפילו כמכתול שבשפופרת (סנהדרין ס"ח.). ואין משל בכל קורות חיי חכמי היהודים כי ידבר אדם בנאוה וגאון מן התורה אשר למד ומן הצדקות אשר פעל כאשר עשה זאת ר"א בכל עת, עד כי מלאו לבו לאמור: כלום חסרתי מכל התורה כולה? (שם ק"א). האיש אשר תכונות כאלה לו גם הנטיה למחלוקות מושלת בו, ולא יפלא לראות כי הן הסבו לב חבריו ותלמידיו ממנו אחורנית ואף יובן הדבר כי הסבה אשר חלקה לבנם חלקה גם דעותיהם בתורה. הן יש לנו ממנו חמש מאות ועוד הלכות ומאמרים וכמעט בכלם נחלקו עליו חבריו, וכבר היה למשל בן החכמים שאם רצו לתאר דעה יחידת אמרו דרך משל: כדברי רבי אליעזר שמעת (תוספתא עריות פ"א).

רב מאשר עשו חבונותיו ורדכי היוו נזק לאחדות ולשלום בין הרבנים עשו רדכי למדו. מנהגו ומשפטו בתלמודו היה בזמנו יחיד במינו. הוא היה אומר: לא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם. והכל אשר שמר בתלמודו היה, כי כל קבלה אשר קבל וכל שמעה אשר שמע אין לנמות ממנה בשום ענין, ואין רשות להפריש ולבקר בגברי הקדמונים כי אם לקיים דבריהם אבל לא לבטל, אף שרמב"ר מבררת ביטולם (נגעים פ"ט מ"ג ת"כ תורתי פ"ו פמ"ו). ר"א היה משהו מרותו אבל המדה בהשוואתו לא היה שווי המעם והסבה בשני הדברים המושוים זה לזה עד שההשוואה מחויבת מצד סברת השכל — הלא אם נבחר רוב הענינים שהשווה יחד להיות להם משפט אחד, נמצא כי בעמדתו על שרשם יש הכדל גדול בין השווים למראה עינינו — כי אם שורש השוואת מדותיו היה יען כי החיוק בכל עו בהמקובל מבלי נמות ממנו ימין ושמאל; ועל כן היתה תולדת השוואת המדות כי הרחיב כל הלכה גם על אופנים אשר כשנבחר ממעמ לא יהיו האופנים ההם בכללה (1) והרהיבר גם על פרטים אשר הסברה מחייבת שאינם ככונת הכלל (2). בעינינו נחשב ההרחבות

(1) עי' יבמות (קד.) ובירושלמי שם ובתוספתא פ"ג, ובשקלים פ"ד מ"ו ובגדה (יז) עי"ש פרש"י ד"ה מדברי ר"י ובכל המקומות האלה שבתו את ר"א שהשוה מדותיו, ובכל זאת משפטנו אמת כי רוב פעמים הביא לו השוואת מדותיו להרחיב ההלכות על אופנים אשר נאמרו אינם דומים כלל למקור ההלכה או לפרטים שאינם דומים לה. והא לך קצת דוגמאות מאופנים שאינם דומים. נזמן (ב.) ר"א אפילו מכפר לזדים ללד צריך שיאמר בפ"ג ובפ"ג. ודאי מפני שלא חלק מדותיו, ואמנם הסברה כתוננת לדברי הוה. ועי' סכות (כא.) לענין לקטו במקלם ורדכיו. שבת (קלא.) לענין כשירי מצוה. שקלים פ"ה מ"ו לענין שרפת מופתא סבבנים, חלה פ"ב מ"ד חנושה עיסתו קנים ר"א אף הול מצינן. ועי' יבמות (כפ.), נדרים (עד.) לענין שומרת יבם בין יבם א' בין ב' יבסין יב. כלאים פ"ו מ"ב, ערובין (כג.), תוספ' תרומות פ"ג, שבת פ"ג, פסח (לא) כלים פ"א מ"ט, פרה פ"ב מ"ב, פ"א מ"א, אהלות פ"ב מ"ב, תוספ' שם פ"ה, ובהם פ"א, ערכין (ד.) ועי' תוספ' דמאי פ"ה כשם ששני מידות ישראל וכו', ותוספתא הירמות פ"ה, פסחים פ"ה. כל אלה ההרחבות ע"פ השוואת המדות אינן כדון כשנמסר על סמך ההלכה. (2) עי' מעשרות פ"ד מ"ה הסבה מתעשרה ודע ידק חזירין. שם מ"ו צלף מתעשר תמורת אבינות וקפסין. נזיר (לד:) הוצא מן הגפן אפילו עליו וללכין במשפחה סופה (מ"ה). חלל אצלם שהוא כפרפר או תלוי, ועי' ב"ב פ"ה

הרחבות האלה כאלו כונו עליהן בעלי ההלכה העיקרית בעצם וראשונה, ועל כן מיסדי ההלכה הם גם נושאי הרחבתה. ולפי דמיונו הזה באמת יכול לאמר: לא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם. כי בדמיונו שמע הכל וכל הרחבותיו הן בכלל קבלותיו. ואין להפליא על זה כי כן מונה במבט נפש האדם שבה מדמה חוק מעצים כל כך על הנפש עד שיחשב לפעמים לשמע מה שבאמת אינו שומע ולראות מה שאינו רואה. אין כל הרש תחת השמש! ואמנם מעשים ומשפטים ותכונות כאלה לא לבד שהם מעצור בעד הסברה השכלית ומונעים אותה לשפוט משפט צדק, כי אם הם גורמים להשתמש בסברה השכלית שמוש מעקל לעקש את הישר, לפתל את הנכונה ולהחליף האמת בהפוכה. ועוד ביחוד בזמנו היו המעשים האלה רבי הסכנה והנוק בהיותם סתירה גלויה אל המסורות הגדולות אשר שם ר"ג נגד עיניו, כי היו מעשים המתנגדים להשתדלות הומן אשר דרש בחינה נאמנה בתורת הקדמונים, מעשים אשר תולדתם להוסיף חוספות אין קץ על סאת החקים הנזרות ולהכביד המשא תחת אשר בומנם דרוש ההפוך. כל המרות האלה יצאו מבפן מדותיהם של בית שמאי. משפטו שאין לנשות ימן או שמאל מהמקובל, שאין רשות לדרוש כי אם לקיים דברי הקדמונים, קשה רצונו לעמוד על דעתו ולסתור דעת זולתו, נטייתו למחלוקות ובקשתו להעמיד חקים ונזרות יותר מדי, וביחוד הסכמתו למעשה ב"ש אשר נדרשו את סאת הנזרות והחומרות בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון בסוף ימי הבית (שבת קנ"ג: תוספתא שם פ"א) ואשר הסכים לפעמים עם הלכותיהם של בית שמאי בפירוש (תוספתא ערכין פ"ד) ומעשים ומסביר שמות (ירושלמי פאה פ"ו ה"ב תוספ' שם פ"ג ותרומות פ"ג) והש לב"ש אף במקום שהודו לב"ה (תרומות פ"ד מ"ה) ומסר מחלוקות ב"ש וב"ה (יבמות פ"ג מ"א נדה פ"ד מ"ג תוספתא שביעית פ"א). הלא אם נתבונן בכל זה נצדיק מאד המשפט כי הוחזק סהכל לאיש הנוטה אחרי ב"ש עד שקראוהו שמותי¹, ויובן הדבר לסת חבונותיו לא היו לרצון לחבתי דורו אף שגם בהם היו אנשים אשר לפעמים משך לבם אותם אחרי ב"ש בכל זאת רע עליהם משפטו של ר"א כי הוא המתנגד לכל, ולא האשמוהו על עשותו מעט או הרבה כב"ש כי אם על שנהג מנהג ב"ש להרחבות מחלוקות בישראל ויותר מכלם היה זה לר"ג ולסיעתו למורת רוח ולצנזורים בעיניהם. האמנם הודו ולא כהדו כי היה גדול בתורה מפרש ומסביר כבית הלל² מפלפל בתורה

כב"ש

(מ"ה): כל המחזיר לקרקע בקרקע, ובשביעית פ"י מ"ו, ערלה פ"א מ"ו, שבת ("ד"), נדרים ("א:"); ומה הננין גם בתרומות פ"ה מ"ה, מ"ו, כלים פ"ד מ"א. וע"כ ברוב השיעורים תופס ר"א בקצה האחרון להחזיר בדברי סופרים. ע"י ברכות פ"א מ"א, מ"ב, שבת ("צ:"); כסלא פי וז, סוכה ("כ:"); נכנין הסעודות בסוכה, כלים פ"ז מ"ה חלק קטן בכ"ש, ייסא (ס). שחית ביה"כ כסלא לונגיו. וע"פ דרכו היה נבין כללו הור לכדין אפשר משאי אפשר. ואף ע"כ נמצא הלשונות אף, אפילו, אחד זה ואחד זה, בין בזה בין בזה, כשם, כמו סרגלא בלשון הלכותיו כי הם לשונות המורים הרחבת הענינים.

1) בדברי שמותי אין הכונה שהיה ר"א מתלמידי ב"ש כי ידוע שהיה תלמיד לריב"ז שהוא סב"ה כי אם העיקר כמ"ש בפנים. אך הירושלמי תרומות פ"ה ה"ד סביר דר"א תלמיד ב"ש וסביר כמותו ומקשה סב"ש אר"א (ירוש' ביצה פ"א ה"ה ופ"ד ה"ו וע"י יבמות פ"ג ה"ב וגזיר ספ"י) ואינו כן וצ"ע בירוש' ספ"ב כביכורים דקאמר ור"ג ור"א לא מדיכ"ה אינן. ע"י בהשרר ש"צ עד 84 בהיות להרפ"ה לס' נכנת ירושלים שהפסד לראות כי אי אפשר שר"א היה מתלמידי שמאי ודברי הירושלמי הנ"ל בהכרח אינם מתפרשים כ"א כמ"ש בפנים.

2) מן ההלכות שמשפ"ש טעמן בצדן ע"י ברכות (כח:), דמאי פ"ו מ"ג, מעשרות פ"ד מ"ג, בכורים פ"ב מ"ב, שבת (צה), רש"א משבו, שם (קנ"ג) ר' צחק משבו, עירובין (ל), ענינין עירוב בכבר של הקדש, פסחים (נג:), ביצה (לג), תענית (כו:), סוכה (יט:), יבמות (פס:), שם (פ), נישין (יג), נדרים (עג:), חילין (קא), כלים פ"א מ"ה, תוספ' דמאי פ"א, מ"ש פ"א, ובכ"ה דרוש סגס ההלכות במדרש. לפעמים מפרש הלכות ישנות. כמו: ברכות (סב), שנה (יט), פסחים (קס), מילה (יד), ב"ב (קנו), חילין (קלב), ערכין (כנו), נדה (סו), סהרות פ"ו מ"י, תוספ' פאה פ"ג, ויפריש אף נחלקו ב"ש וב"ה ע"י ירושלמי פאה פ"ו ה"ב.

כ"ש¹) דורש במקרא כמנהג דרשני ומנו בהשכל מאד נעלה²) הנה כל זה איננו שוה להם בכל עת אשר רוחו של ידו נברו המחלוקות כבימי בית שמי, ובראותם איך בקשות ערף משך ידו בכונה מכל חידוש ומן החקירה בכל מקובל, עד שאם נשאל על נדון לא דרש ולא השיב כי אם השיא את השואל לדבר אחר (יומא פ"ו: סוכה כ"ו: תוספ' יבמות פ"ג) ולא היה כשאר חכמים להסציא תקנה מעצמו למען הקל משא הדינים וכל שכן שלא היה מסבב פני האיסור על ידי הערמה³.)

והנה כאשר חקת חיו ותכונותיו ודבריו הקשים נגד הכל המו מעט לב חבריו מאחריו, כן משפטי תורתו ודרכו בתלמודו הביאו לו מתנגדים באפן מאין משלו. כי כמעט היו רוב חכמי דורו בעלי מחלוקתו המתנגדים לכל למודיו⁴). ואף כי ר"א עצמו ראה זאת עין בעין לא פעל זאת מאומה להעבירו מדעתו ורוחו הקשה לא ועה ורק רע כל היום. הן מיום אל יום התגברה תשוקתו על המחלוקת ולא יסיר שיטתו ממנו ואם אלה חכמים וחלומי סתירתה. עוד בימי מרדו אחרי אשר הרחיקו חבריו לא ינוח ולא יסקוט מרתנגד ומלערער על מעשיהם. ויהי היום והנה יסרו ברוב מנין את ההלכה: עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. ויהי כבוא אלוי ר' יוסי בן דורמסקוס וספר לו הדברים בכה ר' אלעזר ואמר מוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה מודו לעבדיו הנביאים צא ואמור להם אל תחושו למנינים מקובל אני מריב"ז ששמע מרבו ורבו מרבו עד הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית (ידים פ"ד ובתו' שם פ"ב תגינה ג:). ומה היה הדבר אשר היה מעורר כל רגשו עד כי זלגו עיניו דמעות? דמעות שמחה, על אשר הסכימה דעתו לקבלתם, לא היו! הלא התקצף לשמועה וכעס על ר' יוסי וקללו לאמר פשוט ידך וקבל עניך (נמ' שם); אבל באמת מרת רוחו הוא הביאתהו להוריד דמעות, וכל דבריו אך ברהול מר דבר. ובאמרו מוד ה' ליראיו לא בון על החכמים שנמנו כמנין כי אם על נושאי קבלתו להם נתגלה הסוד כי הכל גלה ה' לעבדיו הנביאים. ועתה מה שהוסף לאמר, אל תחושו למנינים אין רצונו לאמצע בדברים שלא ינמנו ולא יהיה להם

(1) פלוליו רבו מלפניו, ע"י פאה פ"ג מ"ב, ערובין (לה), פסחים (סה), ויברושלי שם, ער. שם בכלי (סה:), שם (נא:), נדרים (ער:), שם בתוספתא פ"ו, ער. שם בנב' (עה), נזיר (מו:), ער. שם (נו:), בנא קמא (מא:), מנהדרין (סה:), עדות פ"ו מ"ג, כריתות (פו:), ובחים (יא:), שם (סו:), ער. שם (פ), מנחות (עס:), כלים פ"ח מ"א, ובשמיני פ"ב בכה מקובל בתלמוד ובתוספתא וכן בסבילתא וספרא וספרי ונצחיהו חבריו עד שלא ידע מה להשיב.

(2) בקצת מדרשו מפרש המקרא בפשוט. ע"י פאה פ"ו מ"ב, ערובין (לה), פסחים (סה), ויברושלי שם, ער. שם בכלי קדושין (יה:), ב"ק (פ"ד:), ב"ב (ק"י:), ע"י (סה:), מנהדרין (קה), שביעות (יד:), סכות (יב:), בסבילתא ספרא וספרי נמצאו ממנו לערך ק"ג מדרשים וספרי גדול מהם לא נעתקו בנב' ורק מיוסם ע"פ פשוטו ש"ם. גם דורש פעמא דקרא. ע"י פסחים (בח:), על כלל נפשי. מנהדרין (ער). על לא תחלל בדרך. ספרי נשא פ' י"א על ותן על פניה. בסבילתא דבחדש על כבר את אביך. מדרשו על דרך זה הם מעט. רוב מדרשיו במדות וברבו ובמסע, ע"י ברכות (טו:), ספרי הקט פ"י ק"ג וער. בכלי, מכליתא נא פ"ג ובכ"ט, ת"כ וקרא פ"ג ובכ"ט, בק"י כריתות (יח:), ספרי הקט פ"י ק"ג וער. בכלי, מכליתא נא פ"ג ובכ"ט, ת"כ וקרא פ"ג ובכ"ט, בק"י כריתות (יח:), ת"כ שמיני פ"ג ובכ"ט. בב"א או מ"ב: ת"כ וקרא פ"ג ובכ"ט, יבמות (סו:), בתקש: פסחים (יב:), שם (זו:), מנהדרין (סה:), ריבוי: קדושין (כא:), ספרי נשא פ"י מ"ו ובכ"ט, במשום: ע"י (סו:), יבמות (צה:), מנחות (נב:), ספרי נשא פ"י ד' ובכ"ט, דבר שהיה בכלל שם פ"י ל"ו. בא ללמד ונמצא לסד: ת"כ צו פ"ג.

(3) אף שצאנו בע"ז שנשה תקנה לתעורבת ע"י להלך הנאה לה"ם אינה הצבאות אלא היא הלה איך זה תקנה דאך נקרא תקנה מה שחייב לעשות דהא אצור להביא קדשים לבית הפאל, ואמר בתרבות פ"ח מ"ה הולין לחומר. וסוכן כן מעצמו, כי ר"א הרצה בהרבות המרות לא ימצא תקנה לתתיו איסור. ומפני זה אינו הערמה לסלק איסור. ע"י שבת (קבר). וירוש' פסחים פ"ג ה"ג.

(4) יתור מק"י ידונבאות הבתאי קך וברובן החילוקים עליו רבים ונצתון יחידים ובמעט מודר אשר לא נזכר החלק. ואם לא פתחי כמניני יש מלמד אלו ער. ב' מאת ויששים הלכות בתלמוד ממנו אשר לפעמים יחידים לפעמים רבים חולקים עליו. וחזק ונזכר בתלמוד נמצאו עוד מאה מדרשים ויותר ממנו בסבילתא ספרא וספרי הרי שפיר כלל הרבה יותר מהשם מאת מאסרים לר"א.

להם חשש שנמנו ותקנו (פרש"י שם) — כי הפסת דעת כזה אך למותר כי איה איפוא מצאנו שאם ב"ד גדול כזה תקנו איזה דבר ברוב מנין וכרוב בנין שנמנו במעשה עצמם או הרהרו אחריו עד שהיה צריכים להפסיק דעתם? אבל רצונו לאמר אין צריך להקירותיכם ולמנינכם כי כן ההלכה הישנה מסיני ואתם לא ידעתם. ואמנם כן כי כל מי שישפוט על הדבר בעינים פקוחות ובאין משוא פנים יטיל ספק גדול בעדותו הזאת. הן ר"ג ר"פ ור' יהושע ור' ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה וכל נושאי הקבלה אשר היו במנין ההוא לא ידעו מאומה מן ההלכה ההיא, אשר ר"א יחסה לקבלה מסיני ור' יוסי ב"ד אשר ספר הדבר לר"א אמר בפירושו ראה זה דבר חדש אשר חרשו במנין, ובמנהג העם לא נהגו על פיה, שאלו נהגו כן מעולם מה צורך לשאלה? ולאיוו הכלית התוכחה ונשאו ונתנו ונמנו וגמרו? פוק חוי מאי עמא דבר! והנה פתאום בא ר"א ואמר בדי ריק ינעתם! כי סוד כמס הוא עסדי שכבר משה מפי הנבונה און וחקר ותקן ההלכה אשר נשאלה לכם בבית המדרש, ואתם לא ידעתם ולא שמעתם זאת בלתי היום מפי. היש דבר שהשכל הישר בלתי סובלו יותר מזה? ועוד זאת נשאל, לדבריו כי רק הוא בעל הסוד ואין לאחרים חלק עמו, ורק אותו מצא ריב"ז נכון לפניו למסור לו הסוד, מה ראה להסתירו בסתר לבו, ולהעלים חקנה כזאת למובת העניים ולא זכה את ישראל במצוה שנאמר למשה מסיני? ועל ריב"ז עצמו נתמה, כי איש כמותו אשר בכל לבבו השתדל כחקנת בני עמו ועשה תקנות כצורך זמנו, וקצת תקנות מהקוה אולי מדרה יבנה בית המקדש, בשום עין אל הומנים רחוקים — כי לפי מצב הדברים בומנו לא היה התוחלת גדולה לבנין בית המקדש — הוא ישבת מה שלפניו ומה שומנו דורש ממנו לעשות טובה לעניים וזכות לכל עמו, על ידי פרסום ההלכה שעמון וכאב מעשרין מעשר עני בשביעית ורק מסרה בסוד לר"א ומנעה משאר תלמידיו? ועל כן בצדק יש להטיל ספק בקבלתו. האמנם כי לכבוד תורתו של ר"א נאמר שלא בודון אמר דברים בשם מי שלא אמרם, אולי כח המדמה חוק עליו וחשב ששמע הדברים מפי אחרים אשר הוא עצמו יצרם גם עשם בדמיונו, אבל חייבים אנו לתת כבוד לאמת ולאמר כי רוחו הקשה הנוה לכעוס עוד הגדיל ערכוב מושגיו וזה כל פרי נפיתו למחלוקת.

אחרי האמת והדברים וכל המעשים האלה לא נחמה על התפץ אם נראה שגם לר"ג קצר כח המעצור, ובקש תואנה בחברת בית דינו לעצר בעד הסבנה האורבת לכל מעשיהם מצד ר"א מתכונותיו, משפציו, ודרכי תורתו, ונפיתו אחרי סודת ב"ש ואהבתו אל המחלוקת, כי כל אחת מאלה מספקת לעכבם בהליכתם אל המצוה אשר הציבו להם נגד פניהם ולהחיק את המפעל הגדול אשר נדבנו לו זמנם וכחם. ואף אמנם היה ר"א האיש אשר מעשיו היו נכונים להמציא להם מדר את התואנה אשר בקשו. ויהי היום ונשאלה שאלה בבית המדרש על דבר נדון אחד בדיני טומאת כלים. והיה ר"א ממדר מפני שהיה סדמה הגדון הזה לנדון אחד דומה לו בהשקפה ראשונה ואשר הוא מהור לפי ההלכה הישנה, ועל כן מדר גם את הנדון אשר נשאל עליו, וזה לפי דרכו להשוות מדותיו עד הקצה האחרון, ואף שחבריו סאנו בהשוואתו מפני שמצאו שאין הנדון דומה לראיה, הוא לא השנית על זה כדרכו, רק התעורר להחזיק בהלכתו בחוקה מבלי שעות אל דעת המתנגדים⁽¹⁾. וביום ההוא נתמלאה סאתו.

השערורה

(1) הנדון הזה הוא הגדון שבמשנה כלים פ"ח מ"י תנור שהחבו חליות ונתנו חול בין חלוא לחלוא וזה ר"א מסדר. והנחתו בהלכה ישנה שם מ"ח תנור שהחבו חליות אם יש חול בניהם סוחר, ובדור שהשם מפני שהיה שנתים מחשבו כנפדר ונשבר י"ש בפי' הר"ש ובתוס' ב"ס (נפ). החולקים עליו מטמאים שאין הגדון דומה לראיה כי ההלכה ישנה סדרכת מתנור שהחבו חליות והרחיק סמנו את דשפילא ונתן החול בין תנור למפילה וזהו בדין שהיה סוחר שנחשב כנשבר כי יש חול בין הסדקים ואינו כלי אבל בנדר של ר"א שהפילה ששה את התנור שלם אין החול בניהם מחשבו כנפדר ונשבר הי' ר"א נדרבו משה מדותיו אף שאין הדמיון כי אם לטראת עין. כן הענין מהבחר למעין במשנה ובבב' ועל פי זה תאריך הענין בפנים.

השערורה נברה בבית המדרש מרגע אל רגע ואז ראה ר"ג וסיעתו כי הגיע העת לעשות, וכל משוא פנים יהיה לחמאת נגד התכלית אשר לפניכם. ועל כן שמו לאל כל תורותיו, וכל המדרות שמתר שרפו נגד עיניו ולא לבד המהירות אשר עליהן דנו עתה (כ"ס נט). ברכות יט. (ופרשי) אלא ממאו את כל מה שמתר וביום ההוא נקבע ההלכה שלא כר"א בכל מחלוקתיו (שבת קל:) ולעשות הפירדה תמימה נתנוהו בנדי ושלחו את ר"ע להודיעו את אשר נגזר עליו, מן היום ההוא נסתלק מבית המדרש ולא היה עוד למפריע את חבריו סמעישיהם.

והנה אם שמרוב ציצים ופרחי הגדה אשר תלו האחרונים ובפרט הבבליים בספור המאורע הזה כמעט לא נוכל לחזות אמת הענין, בכל זאת מחבור ענינו נתבונן כי היה אריותו המרה מוכרת, ור"ג וב"ד היו צריכים לאריכת אפים אלהים כי הניחו עד כה לתת למט איתני האחרות. אבל גם זאת אין להכחיש כי כאשר נתמלאה סאתו או גם בהם עבר רוח הקנאה על כל נדוניה עד שקלקלו שורת הדין. כי ראינו שבאין משוא פנים סתרו כל תורתו לא בסתירה מדעית והגיונית כי אם ברצונם הקשה. כי כאשר השיב להם כל התשובות שבעולם לא דחפו אותה אמת ההוכחה ההגיונית כי אם לא קבלו ממנו, וברצון מחלט השאירו כל תשובותיו מעל. אנו לפי משגנו מהדרישה המדעית ומבקשת האמת אין לנו הבנה נכונה בעד מעמדים כאלה, כי מה נאמר ומה נדבר בעת נראה כי יורו כל תורתיו הלאה כמו דוח, ויען מה? לא מפני שמצאו כל משפטי מעקלים וכל תורותיו מעוותות, זאת לא זאת, אמנם כי היה למכשול ולפוקה להם ולהפציהם אשר אליהם שמו סגת פניהם, על כן הרישעוהו ואתו גם חכמתו גם תורתו. ומה נאמר ומה נדבר בעת אשר יספר לנו כי עוד היה ר"א חי היו עושים כר' יהושע בעל מחלקתו ולאחר פטירתו החזיר ר"י עצמו הדבר לישנו וצוה לעשות כר"א (נדה ז:), אשר זה יוכיח שהיו יודעים שברבר הזה דבר ר"א נכונה ודין דין אמת אלא שלא עשו כמותו בחיו מרצונם לדחותו מהלכה. וכי זה משפט צדק? אף כן יספר שברבר הלכה אחת בעניני אישות נחלקו עליו כל חבריו ויהי לאחר מותו נתוערו יתר חבריו לבחון ההלכה להשיב עליה או לקיימה (נשין פ"ג. ירוש' שם ותוס' פ"ז) הנה בחיו נחלקו עליו ולא השיבו על דבריו, כי דברי ר"א במלים אף בלא תשובה נצחת, אבל לאחר מותו שאז אברה קנאם ועברה הסכנה או נתנו לב לבחון אם באמת דבריו במלים אם לא? ועתה הלא אנו רואים מכל זה כי רוחו הקשה אהבת המחלוקת והגצוח וכל חקתיו ומשפטיו בחיו ובתורתו הם המרו את רוח הכמי הדור עליו כל כך עד שברצון וברעת שלמה קלקלו שורת הדין. ואף כל נוכל להצדיק מעשה העול כזה בלתי אם נאמר כי הם אשר ראו הקלקולים והמכשולים אשר באו בעקבי המחלוקות של הבתים, ידעו והבינו כי גם לערך זמנם קשה עליהם רבוי המחלוקות יותר מביטול התורה. ואולי גם אחרים מחבריו נסרו לו בסתר לבבם מה שנתפס פעם אחת למינות והלא גם ר"ע תלמידו אמר לו בפה מלא שמה מינות בא לידך והנאך ועליו נתפסת (ע"ז מ"ז: תוספתא חולין פ"ב) ואף כי נקח נפשו מהחדש הזה בכל זאת אפשר שבלבם היה להם תרעומת עליו בעבור זה והוא גם היא היתה סבה להרחקתו¹. ועתה ר"ג אשר על פיו נגזר דינו של ר"א לא מקנאה ולא משנאה הרחיקו — הלא היה אוהבו ואחי אשתו — כי אם עשה כמצות ההכרה ומה שדרש ממנו טוב הוכן ולא התאפק עוד כי ראה כי אין תקוה שר"א ישנה דרכו ומשפטו. וגם לא שנה בחשבו זאת. הלא עם כל הבא עליו לא סרה קשיות רוחו ואך התאונן על העול אשר נעשה לו². עוד עד יומם האחרון היה דברו כאש נגד חבריו והוכיחם ברברים קשים

1) כבר רמזתי על זה בה"א צד 236 שר"א נוקש בסינות. וראיתי מאמר אריך להר"ר סאיר פ"ס בפנה הוצא שם הביא כמה דברי ר"א המצדיקים החדש.

2) מסארו באבות פ"ב יחי כבוד הכרך חביב עליך כשליך והיו מתחמם כנגד ארון של חכמים והיו וזהו

קשים כי עזבוהו, ומתהלל בתורתו באופן מאין משלו (סנהדרין ס"ח.). ועתה לעיני השופט על הדברים באמנה תראה צדקת ר"ג בסברה, ויבין בלבבו כי כל מעשיו ודושים להפצי הזמן לתת משמר נגד החכמים המתפרצים למופת הכלל ונוטים לדרך ב"ש אשר זה שזה בענינו לנמיה אדר המלוקות. ואמת הם הדברים אשר שמו בפיו לאחר: גלוי וידוע לפני הקב"ה שלא לכבודו ולא לכבוד בית אבי עשיתי אלא לכבודך שלא ירבו המלוקות בישראל. אמנם מעולם לא היוקו מתנגדים בגלוי פנים כמתנגדים בסתר אשר במחשך מעשיהם. גם מתנגדים כאלה היו לו לר"ג, כי היו בין החכמים אנשים אשר הסכימו עמו בכל דבר אבל אך בפיהם ולא בלב כי לא היה תוכנם כברס. בלי ספק הביר ר"ג הנאמנים עמו באמת, ואלה אשר רק למראה עין נראים כנאמנים. ואף אם לא הכירם הלא היו בין התלמידים אנשים רבים השומרים על ארתות חבריהם, אשר אם לא נהגו כשורה בסתר, היו קובלים עליהם לפני ר"ג. והלא אחד מתלמידיו — ר' יוחנן בן גורי — העיד על עצמו כי הרבה פעמים היה קובל על ר"ע לפני ר"ג ועקיבא לקה (י) על ידו (ערכין מ"ז:). וכמה גדולה תרעומתו של ר"ג נגד אלה אשר לא נאמנה רוחם עמו באמת ובתמים נראה מזה כי נזר על כל באי בית מדרשו שכל מי שאין תוכו כבדו אל יכנס (ברכות כ"ח.). ואמנם אף זאת הנזרה היתה שגנה. הוא חשב כי בהרחקם מבית המדרש יעשה את הטובה לתכליתו ותחת זה יצר לו כת מתנגדים חוץ מכותלי בית המדרש אשר עשו מעשיהם במחשך ומאחורי ר"ג עד הביאם מעט מעט למוט את כמא הנשיאות, והיושב עליו לא חלי ולא סריג, ותהי הנהגתו את הנשיאות ברסה לנעורת ואיבת מתנגדיו לנצח ובקעו שתיקן יחדיו ואין מכה. אך נעשה בנפשנו שקר אם נאמר כי הגדולים והמבוסים בין חבריו חסו מהאשמה הזאת. אחד מגדולי תלמידיו ריב"ז אוהב דבק לר"ג וביתו איש בחור סאלף בסודות בעצה ובמחשבה, גם הוא חלה במחלת הזמן, וגם הוא חוץ מכותלי בית המדרש היתה רוח אחרת עמו. זה האיש היה רבי יהושע בן חנניה. של עניים היה ומתפרנס ברוחק (ירוש' ברכות כ"ו: הירוות י.). אך בכל זאת לא מש סאחלה כן תורה. אוהב את הבריות ומקרב כל אדם לתורת היהודים (ב"ר פ"ע ובכ"מ), אוהב את החכמים. וחס על כבודם (ירוש' ברכות פ"ב ה"ט), ואף כי לאתר מותם (נשין פ"ג.). ונהג בעטה עם תלמידיו ועם כל אדם (ירוש' חגיגה פ"ב ה"א). עם הארץ חסיד, אשר קרא חסיד שומה, שנא, ויותר את הצבועים אשר היו בעיניו מבלי עולם (סוטה כ.). הוא היה איש שלום ויעץ להחזיק השלום עם הרומים. ואם התעורר רוח העם לעמוד ולמרוד, אז הוא ברוח שפתיו ימית הקנאה והשקיע האש (ב"ר פס"ד). וכצרי לנפש היו דבריו בנחמם אותם על אברן המקדש והמזבח (ב"ב ס:). אוהב היה את החקירה במעשה בראשית ובתכמת הטבע בכלל (הירוות י.). נדה ס"א. ובמה שלאחר הטבע במעשה מרכבה (חגיגה י"ד:). ומהותו אוהב דורש החכמות אף הוא שעמדה לו בויכוחיו המדעיים והדתיים עם הקיסר אדריינוס (חולין נ"ט. כבורות ח': ב"ר פ"י ויקרא רבה פ"ח), ועם חכמים רומיים (סנהדרין צ:). ועם אנשי אלכסנדריא (נדה ס"ט:). גם בת הקיסר אהבה להתוכח עמו (חולין ס.). והיתה משבתתו על חכמתו (תענית ז.). ומה הביא לו כל הכבוד הזה? אך יתרון הבשר חכמתו וידעתו לכלכל דבריו בלשונות העמים, ואף זה היה לו לעדה להיות סליח לפני מלך ושרים לדבר טוב על עמו ובצדק אמרו עליו: משמת ר"ג במלה עצה ומחשבה (סוטה מ"ט:). ר"ג התפשר עם המאורעות וראה כי אין טוב לישראל כי אם להחזיק השלום עם טובשיו ולא לבלה כחו הנשאר בבקשת מטרות אשר אין לאל ידם להשיגן. ועל כן לא נמצא ממנו דרושים מלהיבי לב שומעיהם לתקוה על קרבת הנאולה. אל המשיחיים היה מתנגד גדול. זה יורה לנו

בנחלתו וכו' אמר כשימת עין על קורותיו (ע' בס' עם עולם לה' ספאלנצקין) ומאמרו אל תהי נזהר לכעוס ויצא מבחינתו כרפיץ נפשו וידע כמה היוק לו הכעס ע"כ הוזכר אחרים עליו (דח"ס צד 83 בהערה).

הסתמך הוא מתכונת ר"י ומרחיקו יציג לעינינו האיש המתון במעשיו, נאדר בענה כעל עצה ומחשבה, המשלים עם כל אדם, אוהב עמו ודורש מוכתו גדול בתורה ובכל דבר חכמת בינה. אלה המדות הרשומות ברושמי משפטים של בית הלל פעלו מאד על הליך תורתו. אם גם כי מבלי יכלת להתגבר על רוח זמנו נדב גם הוא ככל חבריו רוב זמנו וכחו להצוניות התורה ולדקדק בכל דבר קטן מצורת המצוה כתום השערה, עם כל זה לא עצם עיניו מהבט גם אל הכונה המוסרית כריב"ז אשר קבל ממנו תורתו⁽¹⁾, ככל ב"ה שגא להעמים על העם גזרות וחומרות יותר מדי. ואמר בפירוש על גזרות י"ח דבר כי היו משנה ומחקן בזה את המאה (שבת קנ"ז:), ואם נתבונן בכל הלכותיו והוראותיו נכיר בהן כי נוטה תמיד להקל⁽²⁾ ולא עוד אלא שלפעמים השתדל גם להסב פני האיסור על ידי הערטה (ביצה כ"ח, שם ל"ז, נזיר ג"ט:). ולא נתמה על החפץ כי בזה עצמו הראה כי ידו אמונה לטובת עמו להקל משא החקים בכל אפן האפשרי. הלא כן פעולת הפרושים מאז; "כה ובה הקלו עול המצות מעל צוארי האנשים האמללים האלה ויהי להם לצדקה כי שמו לבם אל מעללי העם ולצורך השעה... אולם לא גזרו כי יתחלפו החקים וההרות מאשר היו אך היו ערומים ביראתם והלבישו דבריהם בתוך דברי הראשונים לאמר: כן נגזר משנים קדמוניות" (ניגער דהלוצ ח"ו צד 15). כי מה שרש"י דבר לתקינותם שהתירו הוצאה ותחומין וביטול מיום טוב לשבת על ידי תחבולת ערובין ויחסום לקדמוני קדמונים בלתי אם תומת לבם אשר היא עוררה את רוחם לעשות דבר שהשעה צריכה לו? (ג"ז שם). ומה היה לו להלל כי הערים על החק לתקן פרוכבול ולנשיאים שבאו אחרייו שהערימו כמה פעמים על פשוטה של תורה וההלכה הקבועה? אך תיקון העולם לפי זמנם ומקומם הוא היה להם למנהיג בדרך החיים הדתיים. ועל כן לא נתמה על ר"י תלמיד תלמידו של הלל ואשר לא נטה מדרכו אך כפסע כי לא בזה ולא שקץ התחבולה בעת אשר היתה לו לעורה להקל עול האיסורים. הקבלות מקדמוניו היו נכבדות בעיניו, אבל בכל זאת לא חשבן כמסמרות נפועים אשר אין להוים ממקומם. אמנם בכל עת היו הסברה וחקירת השכל בידו מאזני צדק לשקול דברי הקדמונים ולהבריע מה לקיים ומה

(1) נעיר מה על מאמרו: הציג באליה ושתיה וחציו המדרש (פסוקים ס"ח): ועוד אמר שם ששבתה ימים באליה ושתיה מזה. זה קצת אחר על יוש השקטון המושבת מן הדת שלשבתה אין תעורת הדת להבדל ליתר החיים כי אם לאשרו לשורו. וכן מאמרו: חסדי אלה יש להם חלק לעולם"ב יבין כל משכיל מה שחשב ר"י לעוסק התורה.

[illegible]

חולין (צב.), נדה (כה.), מכל אלה נבדל שאין כנתנו למרש' אלא לדרוש לכהן זמנית.

גשיריקן (שבת נ"ה: ובמדרש בב"מ) ולפעמים בדרך משל ומליצה⁽¹⁾ אבל זה ברור כי כשהיה בונתו לפרש מובן הכתוב אז רוב פירושו נותן לפשוטו של מקרא יותר מכל פירושו חבריו⁽²⁾ ובלי ספק אף היא שעמדה לו להשיב תשובות נצחות למינים אשר היו מעוותים את הכתובים לסדר דעותיהם. כן היה דרכו במדרש האגדה. אבל במדרש ההלכה היה תמיד דרכו דרך ישרה כי זאת דרש ערך הענין. בדבר הזה רחק דרכו מדרך ר"א בין אם דרש על פי המדות⁽³⁾ ובין אם דרש משמעות הכתוב⁽⁴⁾. ולא נתמה במצאנו שאמר על מדרש זר ורחוק שדרש ר"ע: מי יגלה עפר מעיניך ריב? לראות שר"ע מוציא הלכה ממדרש הכתוב אשר אתה לא הסכנת לחשוב מעולם (סוטה ב"ז:), כי מי יודע מה היה בלבו של ר"י בדברו כזאת? אולי לא אמר כן באמת ובתמים רק בדרך ההול ותמיה. והקדמונים כבר הושיבו לראות בדבר הזה נכונה באמנם שר"י אך למדרשו קלם את ר"ע אבל לא להלכה (ירושלמי שם). ובאמת לא נסה ר"י את כחו מעולם לדרוש בר"ע בנתוח המלות והאותיות עד אין קץ. ואף בעבור זה, כי לא מצא חפץ בדרך המדרש המורש, אין לנו סמנו כי אם מדרשים מתי מעט וגם זה אחד מן הדברים אשר היה נבדל כהם מר"א חברו.

אם נחבר כל אלה הענינים אחד על אחד ונתבוננה בהם בינה נמצא כי כל התבונות של ב"ה במעשיהם ובמשפטיהם ובתלמודם כלן חיו וקיימו בר' יהושע: וכבר הכינו זאת חכמי הדורות שלאחריו עד שהיו סכנים לפעמים את ר"י בשם ב"ה, והביאו כאמנם אשר הם בעצם וראשונה מסודו של ר"י על שם ב"ה⁽⁵⁾. ואמנם ר"י הזה עצמו, אשר היה הציור העצמי של ב"ה ואשר בכל עת עמד לימין הנשיא לעזור לו בהשגדותיו, הנה הוא נתן הורע לזרועי המחלוקות, וכמעט נתן יד לסתור הבנין אשר בנה ר"ג בעזרתו ובהסכמתו. איך לא ירגו לב ר"ג בראותו כי איש שלומו אשר במה בו נוהג עמו שלא כשורת הדין והאמת? הן שתי פעמים הורה ר"י הוראה חוץ מכותלי בית המדרש שלא כדעת ר"ג. ואמת כי אין זה חטאה גדולה. אבל מה גדלה האשמה כי לא הורה לר"ג בגלוי פנים אך כחש לו ואמר לא פעלתי ככה ולא נשיתי מהוראתך ועמד בכפירתו עד כי עמדו עדים נגדו וענו בו כחשו בפניו ואז הוכרח להודות כי בראשונה כחש לו ולא הגיד האמת, וימשיך כאלה הלא כמרמה נחשבו בעיני ר"ג, ובעצבון ראה כי הבטחון אשר במה בר"י נטוי על קו תרו. איך לא המוט אמנתו בו בשמעו דבריו נגד העד המכחישו: אלמלא אני חי והוא מת יכול התי להכחיש את המת עכשו שאני חי והוא חי אין התי יכול להכחיש את החי? וכי דברים כאלה ראויים לאיש אוהב האמת בלב המים? כבר לפני זה הראה ר"י התנגדות מטותרת נגד מעשהו של ר"ג ובעינים פקוחות שמר ר"ג את הדבר. פעם אחת קבל ר"ג עדות החדש וקדש החדש וקבע המועדים על פיהם, ויהי כשמעו ר"ד בן הורכנים את הדבר ואת

- (1) ע' ערובין (ט:), יבמות (סב:), מביילא דעמלן פ"א פ' ויהי ידיו, שם פ"ב פ' סתחת השמים, ופ' מדר דור.
- (2) מביילא ב' פ' ופ"ד, בשלח פ"ג ויסע פ"א, ב' ג' ד' ה' ו' דעמלן פ"ב, יתרו פ"א ופ"ב לערך המשים מדרשים ההולכים קרוב לפשוטו ש"ס. וע"ע ר"ה (יא), ב"ב (י' סו:), ע"ו (ז:), בכורות (פח:). ודרוש גם באגדה על פי מדות ע"י נדה (ע: ב' כהונים המכחישים וא"י, ובערובין (ט:). ובמביילא דעמלן פ"א פ' על כל המבינה.
- (3) ע' ברכות (ט), פסחים (פח: דורש בשבת ב"ב המכחישים וא"י, יבמות (כו:), וזבחים (פג:). ת"כ פ' נגעים פ"ה במה מצינו או כב"א? כ"ו נמצא בב"ס. וע' סנהדות (סח:), מנה ימים וקדש חדש מנה ימים וקדש עצרת מה דרש סמון לכיאתו ניכר אף עצרת וכו' וזה דומה טמט לנ"ש שבשנה ביצה (ב:).
- (4) ע' פסחים (עו:), וטובא בספרי ראה פ' ע"ח. קדושין (כא:), סנהדות (כו:), בכורות (י:). ת"כ צו פ"ד.
- (5) ע' אהלות פ"ה מ"ד לזינן שהוא סלא משקין וכו' האשה שהיא לשה בעברה וכו' והורו ב"ה להורות בב"ש ועכו"ר בהגינה (כב:). שבענין זה ר"י הוא החורו להורות כב"ש וא"כ ר"י שבהגינה הוא ב"ה במשנה דאהלות. וע"ע פסחים (יג:). שר"י נשא ונתן עם החכמים ההולקים עליו והמשא ומתן ההוא נזכר שם פ"ג ס"ו על שם ב"ש וב"ה וע"י גם מבשריו פ"א ב"ג.

ואת העדות אמר: עדי שקר הם כי מעדותם הכיר שהעידו על דבר שאין אפשר בטבע. ר' יהושע בא אל ר"ד ואמר לו: רואה אני את דבריך! הדבר נשמע בית הנשיא, ומיד שלח לו ר"ג נזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך (ר"ה כ"ה). מצורת הדברים האלה נראה כי ר"י לא נזנח כשורת הדין לא חלק עם ר"ג פה אל פה ולא הוכיחו על פניו לאמר: טעית! וכן לא נהג כר"ד, אשר אף שאמר עדי שקר הם בכל זאת אחרי שכבר נעשה המעשה לא מלאו לבו למעון אתרי מעשה ר"ג ובית דינו. כי שמר הכלל: אין אנו רשאים לדון אתר ב"ד של ר"ג, כי אם בקש להשיב אתר מעשה ורצה לקבוע מעדים לעצמו ועל פי חשבוננו¹). ועתה נגד מעשים כאלה צדקה הראגה אשר דאג פן תבא מהם תקלה ויסתר מעם מעם בנין האחדות אשר עליו כלה זמנו ובתו, וישוּבו לבסוף הימים כימי ב"ש וב"ה אשר רבו המחלוקת בישראל. ואף לא ארכו הימים והנה זה הזרע עשה פרי המחלוקת ויהי בעוכרי ר"ג ולמארה לבית ישראל.

כבר ראינו כי תחת נשיאותו של ר"ג נוסדה תפלת שמנה עשרה, ונקבע שתהיה עתה עבודת התפלה תחת עבודת הקרבנות. גם תפלת ערבית עשו קבועה וקיימת. וראינו עוד שכבר בראשונה היו מפקקים קצת על התקנה, אבל כל הפקפוקים לא היה להם כח לעמוד נגד כח נשיאותו של ר"ג ותהי התקנה לפעלת אדם. אמנם עתה התעוררו החכמים בפלפולם לתחבולה חדשה, בחשבם אם גם בצדק נאמר עתה אתר שחריב הבית ובטלו הקרבנות תהיה תפלת שחרית ומנחה חובה במקום המידיים, אין סבה מברחת לעשות גם תפלת ערבית חובה, על כן פן הדין אין ראוי שתהיה ערבית חובה כי אם רשות. והנה אין ספק שאולי האומרים כן הציעו טענתם לפני ר"ג ודאי שהיה נתון להם און שומעת ואולי היה מורה להם. ואולי היה רוב חולקים עליו היה מבטל דעתו. אבל הרבר לא היה כן. בבית הועד לא היה איש פוצה פיו נגדו ותחן מכותלי בית המדרש ערערי על הרבר. וס' היה המערער? האיש הקרוב אליו ביותר, אשר בו נכון לבו וכמות חמיד. ר' יהושע הוא היה בעל התורה שתפלת ערבית רשות, אשר הורה כן לאחד השואלים תוך לביהם² נגד הסכמת ר"ג וב"ד. ועתה מי זה ישיב אשם בר"ג אשר עזבו רגע כחו המעצור ולא יכול להתאפק מדבר קשות עם ר"י על העול אשר עשה לו. בי כבא ר"י וכל בעלי תרסין לבית המדרש עמד השואל ושאל: תפלת ערבית רשות או חובה? והשיבו רבי נטליאל חובה. ואמר להם לחכמים כלום יש חולק בדבר? אמר לו ר"י לא! הוא אשר אמש הורה בפירוש שתפלת ערבית רשות אמר עתה שאין חולק על דברי ר"ג שאמר חובה. והנה ירע ר"ג היטב כי רברו עתה אינו אמת ואך השא השיא בו וכלכל ולב ידבר. ועתה העל אלה יתאפק ולא יוכיח את ר"י אל פניו? אך כמעט אשר מרוב שיחו וכעסו הצורך אמר לר"י עמוד על רגליך ויעידו כך, וענו בו כחשו בפניו ור"ג סמר רוחו ותונון לבו

1) ע"י שם במשנה שיש לדקדק בה א) למה נזר ר"ג על ר"י ולא גם על ר"ד? ב) תלם גם ריב"ג עשה פנים משה כזה ולא שטננו שר"ג כעס עליו? ג) ע"י דברי ר"ג ואמר נחמתי עקיבא וליפת לא הלך מיד לר"ג ולא בא לו אצל ר"ד ורק אתר שאל ר"ד אין אנו רשאים לדבר אתר ב"ד של ר"ג או התאמץ ללכת אל ר"ג? ונ"ל שהענין דהן כן. מה שאמר ר"ד עדי שקר הם לא אחר כן בצנעא כ"א בפני ר"ג. ומפורש בברייתא שר"ג השיב על עשרתו פקקים בא באיונה וכו' וע"כ לא היה סבה לתרעמת נגדו. וכמו כן לא היה סבה לגזור על ר"ד כי אם גם שאמר עדי שקר הם לא עלה על דעתו לעשות מעשה נגד ר"ג כאשר נראה בפ' מתעבתו שהשיב לר"י. אבל ר"י לא כן הוא רצה לעשות מעשה ולעשות ר"ח מאחר יום אחד וזה ב"ל"ט נשבע בבית ר"ג חה היה סבת הדבס והגזירה שנו עליו ר"ג. ובמרום הדין שר"י בזה שפ"י רואה אני את דבריך לעבר המדרש. ולשון יתר הוא זה כי המאמר רואה אני את דבריך מובן וא"צ פ"י וע"כ נראה שיטתו על כך שר"י רצה לעשות מעשה ולעבר המדרש. ונ"ל עוד שספקו של ר"י היה כתיים. א) אם יש קיום למעשה ר"ג הנעשה ע"פ עדי שקר? ב) אם יש לו קיום לעצת כלל העם, אם גם יחיד הירדע שקרם החדש שלא כדון אם חייב להמשיך אחריו אי אם רשאי לדון אתר ב"ד של ר"ג לעצמו? והנה על הספק הראשון השקיע ר"ג באשרו אשר תקראו אדם בין בזמנם בין שלא בזמנם. וע"ז אמר נחמתי עקיבא כי נתתם שלא תבא תקלה כללית ע"י תקנו ש"י וב"ד, אבל הלך אצל ר"ד ורצה שיהיה העדים לעדי שקר יקבעו לעצמם ר"ח אתר וכשהשיבו ר"ד שאינם רשאים לדון אתר ב"ד של ר"ג או הלך וקיים גזירתו של ר"ג. כן לדעה הצעת משנה זו ולפיה כתבתי הדברים בפנים.

לבו לא זכר. כי ר"י במשך זמן שדרש עודנו עומד לפניו, מיד התעוררה ששורה בת החכמים כאלו החריב ר"ג עולם מלא. ואשר תמול נשקו עפר רגליו קמו היום נגדו כהמון עם פרוע וקראו אחריו מלא: על מי לא עברה רעתך המיד! כשאון מים רבים יצא הקצף וברגזם הראשון העבירוהו מנשיאותו, והעציבו והשפילו איש אשר אבותיו ואבות אבותיו פעלו רק טוב לאומתם ונתנו נפשם עליה, ואשר הוא עצמו נדב חייו וכתו ומאודו לטובת עמו ולקיום האחדות. הדבר יצא מלפני המרגזים בעלי האספה והנה פתאום נראה לו לר"ג מראה חדשה. קול המון חזק מבית המדרש קול שאון תלמידים רבים נאספים ובהמולה יכנסו פנימה. כמעט שעבר רגע והנה נתוספו שם בשלש מאות ספסלים והיושבים עליהם היו תלמידים וחכמים אשר לפנים לא היו סבאי בית המדרש, ואשר דחה אותם ר"ג בשתי ידיים יען כי היו עמו בלב ולב ולא היה תוכם כבדם. אלה המעשים אחד באחד ידובקו עד כי נראה כי קשרו עליו קשר וכל חכמי הדור בקישרים. עתה ראה ר"ג בעיניו והבין בלבבו כי גדולה היתה שגגתו אשר עשה במה שסגר דלתי ביה"ט לפני החכמים אשר נראים כאינם נאמנים ואין תוכם כבדם. כי הבין שפעל ההפוך ממה שהיתה כוונתו הוא חשב למרד בית מדרשו מבעלי הפכפך ומחלקת למען חוק האחדות ותחת זה פרו ורבו ויעצמו שועלים קטנים גם גדולים מחבלי כרם האחדות והשלום חזק מכותלי בית המדרש, עתה ראה בעיניו כי אך זה היה בעיניו להסב ממנו ומבית אבותיו את הנשיאות אל איש הקטן ממנו כתורה ובהכמה ובמדות.

פרק עשירי

רבי אלעזר בן עזריה נשא לנשיאות.

באשר בבהלה ובחפזון, נתעים מקצפם הראשון, העבירו את ר"ג מן הנשיאות, אף כן בבהלה ובחפזון בחרו להם האיש אשר ימלא את מקומו. אין להאמין כי חלף החלטות הנשיא החדש בלי שום דין ודברים בין החכמים. מי שיתבונן בספור הדברים שבתלמוד יבין כי כמה מראשי חכמי הזמן השתוקקו לרשת השררה הזאת. הן בפירוש יסופר שרצו להקים את ר' יהושע לנשיא ולא שמענו שהיה ר"י סרבן באותה השעה, אבל לא הוקם כי אמרו: שהוא בעל המעשה, אבל מי יודע אם לא טעם אחר כמוס אתם והוא מהיותו עני וחי חיי צער מאומגנתו השפלה? גם על ר' עקיבא שמו קצתם את עיניהם למנותו נשיא. ובלי ספק השתדל ר"ע בכל כחו להביא הנשיאות תחת ידו, כי כאשר ראה שלא היה רצון בעיני רוב החכמים היה מצטער על הדבר (ירוש' תענית פ"ד ה"א) ואז נמנו וגמרו למנות את רבי אלעזר בן עזריה להיות נשיא בישראל. הוא היה מן החכמים הכינונים בוסנו וכל הלכותיו ומדרשיו (1) אין ביניהם דבר מיוחד אשר יאות לתת לו יתרון

הכמה

(1) הלכותיו ע"י ברכות (5), שביעית פ"א מ"ח, פ"ג מ"ג, מעשרות פ"ה מ"א, ירושלמי שם ותוספתא פ"ג ירוש' פאה פ"ה ה"ב ותוספתא פ"ג, הלה ותוספתא פ"ג, שבת (כס.), שם (גד.), שם (קלד.) תוספתא שם פ"ד, ירוש' שם פ"א ה"א הלה פתוך מעשה. ערובין (מא.), ביצה (כנ.), שם (ב.), שם (כד.) יבמות (פו.), וע' ירוש' מ"ש פ"ה ה"ה. כתובות (מס.), שם (גד.), ב"מ (מא.) תוספתא ב"מ פ"ד, נזיר פ"ד, ב"ב (ג.) הלה ע"ש מעשה, כלים פ"ג מ"ח, נגעים פ"ו מ"ב, פ"ח מ"ס, פ"ג מ"ו, פהרות פ"ו מ"ו, מקואות פ"ג מ"ב, פ"ח מ"ג, כשירין פ"ו מ"ו, עוקצין פ"א מ"ה, ידים פ"ד מ"ג, מנחות (קו.), תוספתא כלים ב"ב פ"ב ב' הלכות. מדרשיו מעשים דרובם בפשוטו ש"ס ע"י גיטין (פ"ג), ספרי כי תצא פ' רס"ט, שם פ' י"ע, יבמות (א"י) חולין (פ"ד). וספרי ראה פ' ע"ה, יומא (פ"ה), ות"כ אחרי פרשה א' סכילהא בא פס"ו וברכות (א"כ) שם בשלח פ"ג, יתרו פ"א, תגינה (ג.), שם (י"ד), לפעמים דברים ככתבם קרושין (י"ז), ברכות (פ"ו), נזיר (ל"ד) וע"ע ת"כ פ' ובים ודרבו להוציא רעיון מוסרי מן הכתוב ע"י ת"כ ויקרא דהובא פ' י"ב ותוספתא פאה פ"ב, שם שמיני פ"א, ספרי ראה פ' ע"ה, כי תצא פ' ר"ג, ר"ב, שם פ' רפ"ג, סכילהא בא פס"ו והגינה (ג.). במדות: שבת (קל"ב), ברכות (ט.), והיא הראשון שדרש סבוכים ע"י יבמות (ד'), סכות (ג'.), אבל מי יודע אם אחר ראב"ע להא סכילהא אולי נתלה רק בו. ע"פ נראה שכל זה שם ברל דרכו מדרשו של ר"ע.

הכמה נגד רוב החכמים הבינונים שבדורו. ואף שר' יהושע מפלינו ואמר אין הדור יחוס שראב"ע שריו בתוכו. ואמר עוד אשריך אברהם אבינו שראב"ע יצא מחליצך (תנינה נ. מבילתא בא פט"ו), לא היה דברו בזה כי אם להגדיל מעלתו בעיני התלמידים אשר הכיר מדבריהם שלבבם לא כן יחשוב. כי כששאל אותם מה חדוש בבית המדרש שדרש בו ראב"ע אמרו לו: אחריך רבי! (מבילתא שם) תלמידך אנו ומימך אנו שותים (תנינה שם בבלי וירושלמי) ודברים האלה הלא מראים כי תורתו של ראב"ע קלה בעיניהם וכמו ירצו לאמר במה נחשבה תורתו לעמית תורתך, מפני זה חשב בדעתו להפליג מעלתו ולכבוד עצמו הוכרח לעשות כן, כי הוא היה הראשון כן הבוררים את ראב"ע לשבת ראש. אבל עדות נאמנה כי לא היה מפורסם ונודע בהכמתו נראה מדברי ר' דוסא ב"ה. כי בעת אשר שלח ר"ג שלשה חכמים אליו בעבור ישאלוהו על דעתו בענין צרת ערוה היה ראב"ע אחד מהם ושאל ר"ד כמתמיה: ויש בן לעזריה חברנו? הנה אנו רואים מזה כי ר"ד לא ידע ממצאותו. וזה אות ברור כי לא היה מפורסם בין החכמים. אם נבחן דרך למדו נמצא כי לא הפך שיטתו של ר"ע לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות. על זה יורה ביחוד נטייתו להכלל אשר העמידו מנגדי ר"ע: דברי תורה כלשון בני אדם (קדושין י"ז); כי זה הכלל סותר עד היסוד בנין מדרשו של ר"ע. ובפירוש אמר לו לפעמים: אפילו אתה אומר כל היום למעט או לרבות איני שומע לך (ת"כ צו פי"א, נדה ע"ב). וכן נראה ממה שברוב מדרשיו תופס פשוטו של מקרא והולך בזה עד הקצה האחרון לדרוש לפעמים, דברים ככתבם. כללו של דבר אם לא נחשוב מעוט קטן ממדרשו אשר דחיק מהפשט אבל נדרשים לצרך הזמן (מבילתא משפטים פ"א ובמ"ס אות ד', יבמות ס"ג:), אשר לתכלית כזאת מעולם לא השגיחו על הפשט — או נראה כי נמנע במדרשו מלנתח את הכתוב למלותיו ולאותיותיו ולהניח בו כונה שהיא וזה לו. האמנם שבעינינו היום יהיה זה מעלה גבוהה אבל בוסנו לא היה כן. כי מדרשו של ר"ע למצוא בכל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות הלא בכל ענין בנוי על תרופות השכל ולפי תכונת היהודים בזמנו האוהבים תרופות הפלפול ודאי שהיה דרכו של ר"ע נאות לאחוז עיני החכמים ולהגדיל שמו בכל מקומות משובתיהם. וראב"ע אשר לא אהב זאת וגם לא הבין המלאכה הזאת ודאי שלא היה לו בעיני בני זמנו יתרון על שאר החכמים הבינונים. ועל כן דבר ברור כי לא מהכמה בהר בו כי אם עשרו ולדעת חכמי התלמוד גם יחוסו עשו לו את כל הכבוד הזה. שתי מעלות אשר כמעט בכל הזמנים היו מכריעות את התורה וההכמה.

אמנם מלבד זה וזה היה ראב"ע האיש אשר כשר לפניהם להשיג עמו השתרלותם וידעו כי הוא איש עובר על מדותיו ויעשה מה שלבם חפץ. הן ראינו כי כל ישעיו וכל חפצו של ר"ג היה להשיב העת המובה מימי קדם אשר התורה והתקנים להיחידים יצאו מבית דין הגדול וחלק הדעות במשאם ובמתנם לא היה לו כח מתמיד, כי אם משנתהך הדין על פי הדוב או במלה דעת המיעוט החולק ולא תזכר עוד, כן רצה ר"ג להבין ולסוד גם עתה שהמחלוקת תבחרנה מן הארץ ודברי החולקים אשר לא נקבעו להלכה לא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב לעולם. לתלמידים אשר עוד היו אדרי ב"ש הלא היה זה התרגונו החדש שמלבד שוחרקי דעותיהם בכל מקום מלאכה גם לא יהיה לכל דבריהם שם ושארית לעולם. כמה גדלו התולדות אשר יצאו מזה עוד יראה לעינינו מכל הגעשה ביום ההוא בבית המדרש ויהי אחרית כל אלה כי העבירו את ר"ג מנשיאותו. אמנם נגד זה מצאו בראב"ע האיש אשר יראה למלות כל משאלותיהם בנפש חפצה. באחת מדרשותיו אשר דרש בעמדו על פקידתו הלא פרסם בפה מלא דעתו נגד חפצו והשתרלותו של ר"ג. כי כן דברו: נמשלו דברי תורה לנטיעה מה נטיעה פרה ורבה אף דברי תורה פרים ורבים. ותכלית הזאת מושגת — על ידי תלמידי חכמים שיושבים אסופות אסופות ועוסקים בתורה הללו

הללו ממטאים והללו מסדרים הללו פוסלים והללו מבשרים שמא יאמר אדם בדעתו הואיל וב"ש ממטאים וב"ה מסדרים איש פלוני אושר ואיש פלוני מתיר למח: אני לומר תורה מעתה תלמוד לומר כלם נתנו מרועה אחד כלם אל אחד בראם פרנס אחד נתנם רבון כל המעשים כ"ה אמרם אף אתה עשה לבך חדרי חדרים והכנים בו דברי ב"ש ודברי ב"ה דברי הממטאים ודברי המסדרים (תוספתא סוטה פ"ו, הנינה נ: ובמדרש בכ"מ). והנה הרבנים האלה הלא הם מקדישים ומעריצים ההיפוך ממה שרצה ר"ג, הם חותכים בתוכם התהלה את פלפול החכמים ונותנים זכות וצדקה וזכרון לבעלי המחלוקת וגרמו בנזקי האחרות בכל הדורות הבאים ¹).

הנה ראינו שכבר בהחלת השעורה הכיר ר"ג כי מה שמר דלתי בית המדרש לפני רבים מהחכמים ותתלמידים היתה שגגה. והבין בלבבו כי תפצו המוב והמטרה הגדולה לטובת האומה אשר היתה נגד עיניו לא נברה מרוב חכמי דורו. ואמנם החכמה הזאת עוד התעצמה בקרבנו מרע אל רגע כיום ההוא בראותו כל אשר נעשה כוועד החכמים כיום אחד. ראשית מלאכתם היה לקבץ על יד מחלוקות חכמים קדמוניהם והתחילו במחלוקות ב"ש וב"ה, והמחלוקות אשר בהן חזרו ב"ה להורות כב"ש (עדיות פ"א מ"ו -- י"ד) ומנו המחלוקות אשר בהן ב"ש לקולא וב"ה לחומרא (שם פ"ד), ולא עוד אלא שנתנו מזכרת לכמה הלכות של עקביה בן מהללאל אשר קבל שמועותיו מב"ש, הוא עקביה אשר בזמנו קמו עליו כל החכמים ובקשו להחזירו מדעתו. ובשלא חזר נהפכו לו לאויבים ולסבה קטנה נדוהו. והנה עתה גם ההלכות הדחויית האלה הוזכרו בבית המדרש (שם פ"ה מ"ו מ"ז). ומי אשר עינים לו ולא יראה מהמראות האלה כי לכבוד הרעות אשר בטלו במיעוטם בכלל ולכבוד ב"ש בפרט נעשו כל המעשים. ואף לבעבור זאת הובאו לבח"ם עדיות כמה חכמים חרשות גם ישנות על הלכות שונות אשר בלי ספק לפנים בעת פקידתו של ר"ג נשתקעו הדברים ולא נאמרו או רצו לקבען באופן אחד או גם להפך (עדיות בכ"מ). אלה המעשים אשר נעשו לעיני ר"ג הלא הראו אותו עין בעין כי יגע לרחק בכל השתדלותו וכי נוהלה אברה תקותו. והלא דבר הוא מה שאמרו: שלשה דברים ר"ג מתיר כדברי ב"ש ומעיד שבדבר אחד היו בית אביו נוהגין כב"ש, והשיבות החכמים מה נעשה לבית אביך שהם מתירים על עצמם ומקילים לכל ישראל — שלא כב"ש — (עדיות פ"ג מ"ו). וכי אין הדברים האלה שוים לדברי תרעומת נגדו ונגד בית אביו אשר לא מלאם לבם לעשות שלא כדברי ב"ש ומלאם לבם להורות כן לאחרים. ולמה? למען הכחיד תורת ב"ש מהוראה ומחלכה. כיוחד נזכר לשבח מינשה אחד אשר נעשה כיום ההוא. וזה שלא היתה הלכה הלכה בבית המדרש שלא פירשוה ביום ההוא. (ברכות כ"ה.). הן אמת שההלכות אשר נקבו בשם: הלכות תלויות, היו בלי ספק במדרגה הראשונה אותן ההלכות אשר לא הכריעו לפנים דינם לא לאיסור ולא להיתר, והגבילו אותן או פירשן (עדיות פ"ב מ"ה). אבל אין גם כל ספק שבדברים מהלכות תלויות כונו גם על הלכות אשר נעלם מהם טעמן ויסודן ואשר במעמדיהן היו נחבזר הטעם והיסוד. הלא יוספר בפירושו שקצת חכמים וכיוחד ר"ע מתנשא ודראה בפלפולו ובמדרשו יסוד הלכות תלויות כאלה אשר ריב"ז בזמנו היה מתנאש ממצוא יסודן (סוטה פ"ה). ומי לא יראה בזה מודעה גלויה שנתין הפרסום לתורת כל אחד ואחד ועל כן אין לחזותי שום חכם? וכל זה התנגדות בגלוי פנים למעצות ר"ג ודעותיו.

אמנם

(1) אין ספק שגם השנוי הזה אשר שנו החכמים את טעמם מיום ההוא והלאה היה נ"כ סבה למח ששנה ראב"ע פסח אחת כב"ש בדני ק"ש כאלו רצה להראות בכונה שאין לחזותי תורתם של ב"ש. עי' בבלי ברכות (יא.). ובירושלמי שם פ"א ה"ו ובתוספתא פ"א וספרי פ"א ואחרתן פ"א ל"ד.

אמנם יתר על כל אלה עוד שמו לב ביום ההוא להחלכות אשר נשארו תלויות למן הימים אשר התאספו יחד הכבש ב"ש וב"ה בעלית חגיה בן חזקיה בן נרמן. כי לפי המסופר מהאספה ההוא היו דנים או על לכות רבות אשר בקצתן הסכימו כלם לדעה אחת ובקצתן רבו ב"ש על ב"ה, ובקצתן לא יכלו להכריע מדות החלוקים שוים במסין (יורש' שבת פ"א ה"ד ובבלי שם). והנה אלה החלכות אשר לא מצאו להן הכרעה לפנים היו היום ענין לענות בו החכמים. אך לרין נבקש את עניני החלכות התלויות ההן. אבל על אחת נוכל לאמר בבירור שהיא סוף. והיא: מה שנחלקו אם שיר השירים וקהלת מסמאים את הידים? מואת המחלקת ידענו ברור כי התחילה בימי ב"ש וב"ה בועד הגדול בבית חגניה בן חזקיה, ונשארו הדבר שקול עד יום שהושיבו ראב"ע בישיבה, ואז נגמר הדבר ששניהם מסמאים את הידים. ונאמנה מאד עדותו של שמעון בן עזאי אשר היה בו ביום בבית המדרש והוא ספר את הדברים כהייתם באמרו: מקובל אני כפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו את ראב"ע בישיבה ששיר השירים וקהלת מסמאים את הידים. מכל החכמים אשר התאספו שם ביום ההוא לא היה — לפי הודעת בן עזאי — אף אחד החולק בדבר בלעזרי ר' עקיבה, וגם הוא לא חלק על מה שנמרו חבריו דין שני הספרים האלה שיטמאו את הידים, כי אם אמר שלדעתו לא נחלק אדם מעולם על שיר השירים שלא יטמא את הידים שאין כל העולם כלו כדאי ביום שניהן בו שיר השירים שכל הכתובים קרש ושה"ש קרש קרשים ואם נחלקו לא נחלקו אלא על קהלת (יורש' פ"ג מ"ה). וברור הוא מאד כי שרש הדבר היה כן. כבר זמן רב לפני ב"ש וב"ה היו אלה הספרים נחשבים בין כתבי קרש. ואין לי יחשבו קרש אלא נשאו שם שלמה עליהם? אמנם אם נשים לב על מהות הגזרות אשר גזרו במעמד ההוא נמצא כי רובן מכוונות להרחיב הפירוד בינם ובין הנוסח ולהשתדל להרחקתם יותר ויותר. ובהיות כן לא יפלא אם נמצאו שם מערערים על ספרים אשר אין להם תכונת דת משה ויהודית מיוחדת. ובקשו בעבור זה להפרידם מבין כתבי קרש ולגנוס כמו שבקשו לעשות לספר יחזקאל (שבת י"ג: שם ל:). ומי יודע אם המערערים לא הטילו ספק באמתת האמונה שנתפשטה ששלמה כתב הספרים האלה? כי זה היה קבלה ישנה בידיהם שמשלי ושיר השירים וקהלת לא יצאו לאור בימי המחבר אשר הם מיוחדים לו, כי אם בזמן כביר אחריו נתפשט מאמר בין העם שנמצאו נגזרים והוציאו לאור על שם שלמה. ובהיות כן היה הערעור צודק; כי מי יאמר לנו ברור שלא היו מעשה ידי חכם אחר אשר הכחיד את שמו ויחסם לשלמה¹). ואמנם לא נפליא על זה כי נחשדו ספרים שנשאו שם קדמוני קדמונים עליהם להיות רק מיוחדים אליהם ולא פעולתם

באמת

(1) מספנה ידדים נראה שכבר לפני ב"ש וב"ה נחלקו כתבי קרש לתורה ונביאים וכתובים. שהרי סבור מספנה זו שרק על שני ספרים נחלקו לדעת קצת רק על אחד. עכ"ל ברור ששני הכתובים היו בקדושתם נאמנים לב"ב. ור"ע מדבר מכתבים שהם קרש ספורים, ודאי שם שה"ש וקהלת היו מהכתובים וב"ש רצו להרחיק מספנה שכתבו כפיכס ולא יהיו ב"ה נשארה החלכה תלויה. ופי' המשנה ושעוריה כן. החסם: קהלת ושה"ש מסמאים את הידים. זה גמר דין של ב"ש ור"ע יורה ור"י יוס' ור"ש נתנו סבה נחלקו ב"ש וב"ה. ושפת לומר "נחלקו" שאמרו ר"י ור"ע מכוון על המחלקת בו ביום שהיה ר"ש ואמר בפי' קהלת מקול ב"ש ומחסידי ב"ה ומדבריו נשכח: ור"י ור"ע. ואמנם שמעון ב"ה אמר כך היה, שהוא שם שם מפי ע"ב זקנים שקהלת ושה"ש מסמאים את הידים וכתבו מכוונת שבשניהם נחלקו ב"ש וב"ה ובשניהם נמרו בו ביום ולא היה חלק בו ביום אלא שר"ע אמר לא נחלקו על שה"ש. ומאמר אמר ר"ע כל זה מדברי ב"ע. וע"ז אר"י בן יעקב בן חסין של ר"ע כדברי ב"ע בן נחלקו ב"ש וב"ה וכן נמרו בו ביום. והדברים פשוטים ולא כתבתם אלא מפני שראיתי להר"ד גי' ב'ספרים לקהלת ששמות עלינו את המשנה ופי' נחלקו שאמרו ר"י ור"ע מכוון על בו ביום ומשכשכ משנתנו ומשם בפי ר"ש בן: קהלת מקול ב"ש ומחסידי ב"ה אבל רות ושה"ש ואמר מסמאים את הידים. ולדעתו נמצאה התוספה הזאת במנלה (ו'). ובמחלה כבדו שנה כדבר משנה כי מה שנאמר שם במנלה: אבל רות ושה"ש ואמר מסמאים את הידים כבלי הנמאר קאמר לה להקשות על ר' יהודה אמר שמואל, ואינו לא מן המשנה ולא מברייא. ודונשתי במחשבות (מ"ט). ריב"ב אמר וזכה לזון את הכנות לאחר מיתת אביו אבל ברי' אביון וכו' וסאמר זה: אבל וכו' הוא מבטל הנב' כדמוכח מירושלמי תוספתא. ובחולין (נ"ב:) מתיבין דרומת חתול בן נמיה עד שחנקו לחלל אבל דרומת לית לזון. וכן מה שמשכשכ הני' ותרם ר' יעקב במקום ר' עקיבא ליתא כפי שכתבנו שסאמר: אמר ר"ע וכו' הוא מדברי שמעון בן עזאי. ויוצא לנו מכל זה היה שכל כתבי הקדש אסופים והתווסף היו מסין ארוך רק בועד ששלמה חגניה בן חזקיה רש לעשות קצתם חצונים לצורך שעתם אלא שנשארו הדבר תלוי ובו ביום נמרו לחיות הענין כמו שהיה.

באמת. כי קורות דברי הימים לספרי היהודים מימות עולם מצדיקות חשד כזה. מנהג אחד אשר היה בישראל והתמיד עד השבתה ממלכתו וגלו כבלה הוליד והצמיח התחבולה ליתם דברים למי שלא אמרם ולא כתבם. הלא מאז התורה נתונה נתונה היתה לכתבים והם היו תופשי התורה ומוריה, ואם למדוה לבני ישראל לא נתנו בידם הספר כי אם קראו באזניהם ושמוה בפיהם. אבל הספר ובלי ספק כל הספרים הקדושים — אם נמצאו ספרים כאלה — היו מונחים לפני ה' ברביר הבית, והכתבים שומרים אותם. וכאשר שלח יהושפט לערי ישראל ללמד לעם תורה לקחו עמם ספר ללמד מתוכו, וזה אות כי לא נתפשטו הספרים רק כזה נבין המעשה בימי המלך ואישיו שמצא הכהן ספר בבית ה' וקראו בו דברים אשר לא נודעו לאחר מכל ישראל. ובהיות כן היה אפשר עוד דבר אחר, והוא: שיחקו דברים, אשר הכינום ויכסו, לקדמונים, ויעידו כי מצאום גנוזים. הלא כבר התאונן ירמיה על זה, כי אך לשקר עשו ספרים עט שקר סופרים, וגם בעל ספר מלאכי מדבר מהמכשלה אשר הכשילו רבים בתורה ואשר נושאים פנים בתורה. וזה גרם כי מיני עזרא והלאה נתפשט הלמוד מתוך הספר, וקרב סאר שכבר בזמן קדום נקבעה ההלכה: דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בעל פה. ואמנם אם גם נשתנה דרך למדום בעבור זה לא חדלה אמונתם בהגדה שנמצאים עוד ספרים קדושים גנוזים בזמן קדום. כי לולא כן איך היה אפשר ליתם ספר ישעיה השני להנביא ישעיה הראשון? אין זאת כי אם שבעת הוציאו אותו לאור אמרו שהיה גנוז וכל העם האמינו זאת בתום לבבם. ובספר דניאל הלא נמצא זה מפורש. הספר הזה נכתב בלי כל ספק בימי החשמונאים ומחברו רמיאל לדניאל, אבל לא יצא לאור עד זמן רב אחר מותו. והמחברו באמת מתנצל למה לא הוציאו מחברו לאור בזמנו? מפני שאמר המלאך לדניאל שתום הדברים ותתום הספר עד עת קץ. ונשפוט מזה כי בעת יציאתו לאור היה עת קץ ובאו הימים לגלוהו. ואיה אפוא היה מונח עד כה? גנוז היה. והנה במצב דברים כזה הלא אין פלא כי ספרים רבים, מיוחדים לקדמונים, עברו ושפטו ביהודה ורבים מהעם לתומם האמינו לדברי המיופיים. אמנם החכמים באמת היו מתונים באמונתם, ועל כן נבין כי בזמן הועד בימי חנניה עמדו אנשים והמילו ספק בספרים שנקראו על שם שלמה, ובפרט אחרי שהגדה ישנה החזיקה הספק, כי כבר בראשונה היו אומרים משלי ושה"ש וקהלת גנוזים היו (אבות דר"ג פ"א) אשר הכונה האמתית בהגדה זו היא שאלה הספרים לא נמצאו בעולם זמן כבר אחרי שלמה, ובאווה זמן נללו פתאום לאור עולם ונתפשטה הגדה בעם שהיו גנוזים במקום סתר¹). אבל בהיות שבספר משלי ספק כן מספר המאמרים בתום לבם על כן נשאר הדבר תלוי באין הדבר. והנה עתה כשהעבירו את ה"ג והושיבו במקומו את ראב"ע שנחפשו מצפוני ההלכות, ואף אלה אשר לפנינו במלוא אומריהן במיעוטם ולא היה להם זכרון בבה"ט, גם הן נזכרות ומפורשת, כל שכן אלה אשר בעת עמדם למנוע עליהם נשארו תלויות ולא הכרעו ורק עשו כדעת ב"ה מפני שקבעו בכל מקום ההלכה כב"ה² שראו לעמוד עליון ולהכריע הדין בלי משוא פנים, ואף שרברעו כב"ה לא עשו כן מפני שנשארו להם פנים. אלא מפני שלדעתם הדין כן באמת.

מכל

(1) ול' הברייתא באדר"ג פ"א בראשונה היו אומרים משלי ושה"ש וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות ואינו מן הכתובים ועמדו וגנוזו אותן עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותן. מזה נראה שבזמן קדום כבר אמרו שאלה הספרים גנוזים היו כלומר שלא נודעו ופתאום יצאו לאור על שם שלמה. וכששאלו איכן היו עד עתה אמרו שהיו גנוזים ונמצאו. וזה המאמר הראשון הוא יסוד הקבלה הישנה ובעל אבות דר"ג מפרשה לפי דרכו, למען נגנוז? ומפרש ספק ולפי דעתו שהגנוזים כל התורה הגנויה בזמן קדום סאר והציאה לאור בימי אבנח"ג. ואנו לפי דרכנו יצא לנו מזה שקבלה ישנה היתה שאלה הספרים לא נבטרו לעולם מחבריהם ולא בזמנו אלא שבאווה זמן כן הוכנסו יצאו לאור והמוציאים אותם לאור אמרו שנמצאו גנוזים. ובכחות מ' משלי יש לדבר רמז גדול במקרא (משלי כ"ה א') גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקה שהכונה שכלב המלשם הקדומים שהעתיקו אנשי חזקה גם אלה הבאים כלומר שהעתיקו ממקום מקום חזק ישרו גנוזים שם.

מכל אלה המעשים אשר נתנו לאין כל פעולות ר"ג נפקחו עיניו, וירא כי עצתו לא הקום ואין תודלת להשקים הסער. אבל גם תחת עקות מאורעות כאלה לא עזב משפטו, לשים פקידתו שלום. ועל כן כאשר במנוחת הרוח עזב את כסא הנשיאות לפני איש הקסן סמטו אף כן במנוחה והשקט ראה בעיניו את כל אשר נעשה לו ואף שעה אחת לא מצע עצמו מבית המדרש. ואם מעולם קיים אדם בנפשו: לעולם היה סן הנעלבים ולא סן הנעלבים היה זה רבן גמליאל. כי תחת אשר היה יאות להמתקממים נגדו לכפר פניו בדברי רצון על העול אשר עשו לו, תחת זה הלך הוא, הנעלב? להתרצות אל עולביו. המעשה הזה אשר בו הראה ר"ג תכונתו הנשגבה בגבורתה גם הוא הרבה עצמה על מתנגדיו והכניע גובה אפס. ובעוד ימים אחדים הושב ר"ג על כנו ויהי נשיא כבראשונה ורק לכבוד ראב"ע ולמען לא יהיה לבזו עשו אותו כמשנה לנשיא, ויהי פקידתו להיות דורש לפני העם בכל שבת שלישי. ואמנם מה היה אחרית כל אלה? ביום ההוא פרצו המחלוקות ומעט מעט גדלו והרחיבו ערי היו כמעין המתגבר; כי זה פרי כל השערורה הגדולה בו ביום שיהיו נזכרים דברי החולקים בבית המדרש אף לבטלה דברי ב"ש ודברי ב"ה דברי האוסרים והמתירים, הפוסלים והמכשירים, המסמאים והמספרים. ר' יהושע אשר היה בכל נפש לב"ה גם הוא החל לדרוש ולחקור בדברי ב"ש והשתדל לפעמים לעשות דברי ב"ש ודברי ב"ה אחד (נזיר נ"ב: תוספתא אהלות פ"ה). הם בזכנם לא ראו ולא יכלו לראות האותיות לאחר ולא התולדות אשר יצאו ממעשיהם באחרונה, אבל אנו אשר אנו רואים שלשלת המאורעות בכל הדורות שלאחריהם נראהו בעין כי לכן העת ההיא כל חכם וחכם לדרכו יפנה כל איש שורר בבית סדרשו והיתה התורה לאלף תורות. התורה היתה לפעמים מתחלפת לפי המקומות השונים על פי דעות החכמים השונים אשר היו מנהיגיהם. ואין איש שם על לב כי במצב כזה האמת נעדרת. הן יספר שבמקומו של ר' יוסי הגלילי היו אוכלים בשר עוף בחלב וכן במקומו של ר' יהודה בן בתירה, במקומו של ר' אליעזר היו בורחים עצים לעשות פחמים לעשות ברזל בשבת (שבת ק"ל). במקומו של ר' יהודה היו מעלין סזרומה ליוחסין (יבמות צ"ט.). ואין ספק כי ברוב הדברים הנהיגו יחידיו החכמים המנהג במקומותיהם על פי שיטתם היחידית. הן מצאנו שר' טרפון הורה לתני לוד הלכה משקול דעתו נגד הכרעת רוב החכמים (ב"מ פ"ט), וראב"ע נהג היתר בשלשה דברים שלא כדעת רוב החכמים (ביצה כ"ג). וזה משתכר בין ושמן בארץ ישראל נגד ההלכה הפסוקה שאין משתכרים בא"י בדברים שיש בהם חיי נפש (ב"ב צ"א.), ואף כיוצא בזה עשה ר"ם מעשה בעצמו (חולין ו.). וכי יעלה על הדעת שאלה החכמים לא הנהיגו היתר במקומם בדברים שהתירו לעצמם? והלא מצאנו באחת ממחלוקות שבין ר"ם וחכמים שר"ם מיקל וחכמים מחמירים אך כשעשה ר"ם מעשה לעצמו נהג כחכמים ובכל זאת כשהורה לאחרים הורה להם כשיטתו להקל (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב). על אחת כמה וכמה שכשהתירו לעצמם על פי שיטתם שהתירו גם לאחרים. טוף דבר אין מספר לדוגמאות שנמסרו לנו בתורה שבעל פה המראות כי סן העת הזאת אשר החלו לתת עצמה לדברי המיעוט ולאשר ולקיים דברי כל יחיד ויחיד גם מאז דעות היחידים הרבו עצמה, עד כי כל אחד ואחד במקומו ובסביבותיו מלאו לבו לעשות כהכרעת דעתו.

עוד תולדה אחת יצאה מכל הנעשה אשר גדלה ועשתה פרי סדור אל דור. והוא שהתורה החלה להיות ענין לתרד בו התלמידים, ויהי הפלפול אוסנתם וכמעין המתגבר יום יום. בו המציאו שאלות הלכותיות חדשות, והפליאו לעשות דינים אשר לא שערום הקדמונים, ולא יכלו אותם לשער כימיהם, יען כי בראשונה לא היו ההלכות פרי התקירה הלמדית מבלי היות נסבות סמשים שהיו באמת כי אם היו פרי חקר הדין אשר הכריח עליו

עליו בכל עת מעשה אשר אירע בחייהם הדתיים בעת שנפלו ספקות כדת מה לעשות במאורע הוזה והכריעו בבית דין הגדול ולפי ההסכמה שיצאה משם היו ההלכות מיד לפעולה אדם, ועל כן חקירות הלכותיות, על דברים אשר אין עתידים להודמן, ואם יודמנו אין זה כי אם לעתים רחוקות, לא היה להקדמונים ענין לענות בו את רוחם ולבלות בו את זמנם. אבל עתה נהפכה חכמת התורה לרוב להיות חכמה למודית אשר אונה וחקרה ענינים אשר מציאותם לפעמים אינה אפשרית, ואם אפשר גם כן לא יודמנו כי אם לעתים רחוקות. כי רק בזה נבנית המראה הנפלאה אשר נגולה עתה לעינינו. כרבות בתי המדרש של החכמים השונים כן רבו ההלכות המתמיהות אשר אין להם תועלת ולא יתום כלל לחיי בני אדם בעולם הנוהג כמנהגו, והן רק מלאכת מחשבת של מעשה הפלפול ויצורי המצאה בהרפות השכל. הלכות כמין הוזה רבו לאין מספר ולא אחת בהן אשר יש ליחסה לזמן שקדם לר"ג. יארכו לנו הדברים לסדר פה ההלכות כמין הוזה וגם אמנם אין צורך לזה כי כל דורש ומבין בספרי התלמוד הלא יודע כי בכל מקום שההלכה מתעסקת בענינים תמיהים כאלה אך השונים האודונים מזמן ר"ג והלאה הם המדברים. מעולם לא שמענו כי שמעון בן שטח, שמעיה, ואבשלון או זולתם מהקדמונים ענו נפשם בחקירות דקות על דברים רחוקי המציאות, שיתחבמו בתחבולות להמציא אופן איך יתחייב אדם על אכילה אחת כמה חמאות ואשמות ויש בא ביאה אחת וחייב עליה שש חמאות (כריתות פ"ג מ"ד ס"ה), ויש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין (מכות פ"ג מ"ט) הייבי סקילה שנתעבבו בחייבי שרפה איך ידונו (סנהדרין פ"ט מ"ג), ואמנם כן הוא כאשר אמרנו. ר"ג הבין שבריו זמנו והמהלך המוסרית אשר פשטה באברי האוסה הטובים, הבין כי רוב החכמים לא שמו נגד עיניהם כי התכלית הנאמנה בחכמת התורה איננה התלמוד לבד ואיננה חכמה לשעשועי הרוח ולחרד השכל, כי אם חכמה אשר תלמד לאדם דעת את המעשה אשר יעשה לטוב לו בארץ, הבין כי אם לא יתנו לב לדעת זאת מוט תתמוטט אחדות היסודות ולרגלי זאת יפריצו לרוב המחלוקות בין החכמים ללכת איש אחר דעתו ולעשות התורה לאלף תורות. ואף לבעבור זה היה כל ישעו וכל תפצו להחזיר הדבר לישנו ולהעמיד ההלכה על האיתנים אשר יסדו הקדמונים, אך למורת רוחו תפצו בידו לא יצלח וכל מאמצי כח/ אשר נדב לפעולתו כלה לתהו והבל. רק לשוא יזעק מתום לבבו לאמר לא לכבודי ולא לכבוד בית אבי כל מעשי כי אם לכבוד שמם שלא ירבו המחלוקות בישראל כי שומע לו אין. מרתה מהשבותיו לא הכירו וטוב מועצותיו לא ידעו; ועל כן תחת אשר יאתה כי טגבתו ותפצו ימשלו בנבורתם תחת זה היה הוא לשדה נעבד עד כי בטל דעתו מפני דעתם. ומא והלאה היו המחלוקות לחק בישראל ובלבוש החליפו הדעות לרגלי חכמת פלפולם. דברי כל אחד ואחד דברים והפוכם העריצו והקדישו, אלה ואלה היו להם כנתונים מרועה אחד, אלה ואלה דברי אלהים חיים!

פרק אחד עשר

ר' ישמעאל ור' עקיבא.

החדשות אשר נבראו עתה בבית המדרש החיוקן כח היחידים ונתנו זכות וצדקה לכל דעה ויחידית ויהי אחרית זאת כי הרחיב שדה ההלכה על אחת מאה ופרו בארץ באפן אשר לא שערו הראשונים. נגד מראות כאלה אין להפליא עוד על אשר נראה כי בזמן הזה מדרש התורה הנביא קיטתו ותרבינה סרעפותיו, ותארכנה פארותיו, אחרי כי עתה אין מעצור לכל יחיד מן החכמים לדרוש כדעתו ושכלו, ואף בעת אשר לא נתקבלה דעתו לא נמתה בעבור זה סוכרון. הברורים מן הדורשים בעת הזאת ור' ישמעאל ור' עקיבא